

לפניכם חלקו הרביעי והאחרון של קונטרס 'הנשים הנכריות בספר עזרא' [חלקיו האחרים של הקונטרס מופיעים כאן באתר 'בני ציון' ללימוד תנ"ך], הכולל את פרק סח של הספר 'אשי ישראל לספר עזרא'. בפרק זה נסכם את כל הנידונים בענין הנשים הנכריות: אימתי והיכן אירע הדבר? כמה חטאו בכך? מאלו עמים היו אותן הנכריות? האם עזרא התיר לגייר חלק מהן? האם חטא הנישואין ל"בת אל נכר" הנזכר בספר מלאכי הוא אותו החטא הנזכר בספר עזרא? האם ישראל גירשו את נשותיהם היהודיות? מדוע יהושע הכה"ג לא מחה בבניו? וכן הלאה.

בתחילת הפרק מובא תוכן הפרק, לפי סעיפיו. הערות המסומנות בספרות מובאות בתחתית העמוד, והערות המסומנות באותיות מפנות להערות הסופיות המובאות בסוף הקונטרס.

פרק סח

סיכום הדיונים והדעות בענין הנשים הנכריות בימי מלאכי ובימי עזרא

סעיפים א-ג - עוסקים בנבואת מלאכי (פרק ב), המוחה בישראל על כך שבגדו ב"אשת בריתך" ובעלו "בת אל נכר": **סעיף א** - האם אלו שבעלו "בת אל נכר" גירשו את נשותיהם היהודיות? * **סעיף ב** - האם חטא 'בת אל נכר' אירע בא"י לאחר עליית זרובבל, או בחו"ל במהלך גלות בבל? * **סעיף ג** - ראיות לכך שחטא "בת אל נכר" הוא אותו החטא של "הנשים הנכריות" הנזכר בספרי עזרא ונחמיה. **סעיפים ד-י** - עוסקים בחטא הנשים הנכריות הנזכר בספר עזרא: **סעיף ד** - האם חטא הנישואין עם ה"נשים הנכריות" הנזכר בעזרא אירע בא"י לאחר עליית זרובבל, או בחו"ל במהלך גלות בבל? * **סעיף ה** - כמה אנשים נשאו נשים נכריות? האם הם היו מיעוט העם או רובו? * **סעיף ו** - האם עזרא הצליח לפתור לגמרי את הבעיה? * **סעיף ז** - האם עזרא נתן אפשרות לגייר נכריות שהסכימו להתגייר? * **סעיף ח** - האם "הנשים הנכריות" הנזכרות בעזרא היו גיורות או גויות? * **סעיף ט** - מאלו עמים היו הנשים הנכריות? האם הן היו מז' עמי כנען? * **סעיף י** - האם ישראל נתנו מבנותיהם לגוים? * **סעיף יא** - האם גם נחמיה הפריש נשים, או רק זההיר לא לשאתן? **סעיפים יב-יד** - עוסקים בבני יהושע הכה"ג: **סעיף יב** - האם מה שאמרו חז"ל שהנשים של בני יהושע הכה"ג לא היו "הגונות לכהונה" כוונתם שהן היו גרושות או שהיו נכריות? * **סעיף יג** - מדוע יהושע הכה"ג לא מחה בבניו? * **סעיף יד** - האם יהושע הושלך לכבשן כבר בימי נבוכדנצר? האם השלכתו לכבשן היא פשט או דרש, והאם יתכן שהיא התרחשה רק במראה הנבואה? * **סעיף טו (נספח)** - תשובת הרח"ה שפרן בצירוף ביאור והערות.

הקדמה:

בפרק ב' בספר מלאכי מתואר כיצד הנביא מלאכי מוחה בישראל על כך שחיללו את הברית עם אשת נעוריהם ובעלו "בת אל נכר". סעיפים א-ג יעסקו בכך.

בספר עזרא פרקים ט-י מתואר כי כאשר הגיע עזרא לא"י הוא נתקל בתופעה החמורה של נשיאת נכריות. עזרא דרש מנושאי הנכריות לגרשן, ובעקבות כך גירשו 113 איש את נשותיהם הנכריות. סעיפים ג-י יעסקו בכך.

בספר נחמיה יש אזכורים לבעיה של נשיאת נכריות שאירעה בימי נחמיה. סעיף יא עוסק בכך.

בגמ' סנהדרין צג, ע"א, מובא שיהושע בן יהוידק הכה"ג לא מחה בבניו שנשאו נשים ש"אינם הגונות לכהונה". סעיפים יב-יג יעסקו בכך.

סעיף א - האם אלו שבעלו "בת אל נכר" (כנזכר בספר מלאכי) גירשו את נשותיהם היהודיות?

אות א: המקורות לכך שגירשו את נשותיהם: המדרש בראשית רבה יח, ה (ובמקבילות שהובאו להלן סעיף ב אות א) מתייחס לנבואת מלאכי, ומדבריו נראה בפשטות שהגברים גירשו את נשותיהם היהודיות כדי לשאת את הנכריות: "אמר ר' הגי: בשעה שעלו ישראל מן הגולה נתפחמו פני הנשים מן השמש, והניחום בעליהן, והלכו ונשאו נשים נכריות...". בנוסף, בגמרא (גיטין ז, ע"ב) למדו מנבואת מלאכי זו על היחס למי ש"מגרש אשתו ראשונה".

אות ב: המקורות לכך שלא גירשו ממש: רש"י (מלאכי ב, יא) כתב "והיה מושיבה בביתו צרורה כאלמנות חיות והנכרית היתה גברת", וכע"ז באברבנאל ובמלבי"ם שם. ניתן לפרש כך גם את לשון מדרש בראשית רבה הנ"ל "והניחום בעליהן (בירכתי הבית כאלמנות חיות)... ונשאו (בנוסף להם) נשים נכריות", וכן פירש מהרז"ו את דברי המדרש הנ"ל, וכן לשון המדרש הנ"ל בנוסח שהובא בתורת המנחה (לר"י סקילי פרשת תזריע דרשה מה עמ' 416): "ונתחנתו באומות ונשאו נשים נכריות על נשותיהם הכשרות, והיו נשי ישראל עגונות כאלמנות חיות". לפי דרך זו יתכן לומר שהגמ' הנ"ל למדה כך: אם מי שרק הרחיק את אשתו [ולא גירשה ממש] המזבח בוכה עליו, ק"ו מי שמגרש ממש את אשתו. לפי הצעתנו זו מוסכם על הכל שלא היו כאן גירושין ממש, אולם מדברי ר' תנחום הירושלמי (מלאכי ב, י) נראה יותר שאלו הן שתי שיטות שונות: "שלקחו להם נשים נכריות... ומי שעשה זאת הגיעו הדברים לידי גירוש אשתו שהיא בת ישראל, או שהציק לה ומנע את המגיע לה...". [כך גם ניתן להבין מהגמ' גיטין ז, ע"ב, המביאה שני פירושים לפסוק במלאכי "כי שנא שלח": "ר' יהודה אומר אם שנאתה – שלח. ורבי יוחנן אומר: שנאו המשלח". ניתן בפשטות לבאר כך: לפי ר' יוחנן ישראל גירשו את נשותיהם, ועל כך אומר הנביא שדבר זה שנאו בעיני הקב"ה (וראה ברש"י שיש גרסא נוספת בדברי ר' יוחנן). לעומתו סבר ר' יהודה שהנביא גוער בישראל ואומר להם שאם אשת נעוריהם שנואה בעיניהם עליהם לגרשה ולא להשאירה בבית כאלמנה חיה (ואמנם עי"ש בהמשך הגמ' "ולא פליגי", וצ"ע כיצד דברי הגמ' הללו נכנסים בפשט הפסוקים, ואולי כוונת הגמ' שלדעת ר' יהודה הנביא אומר לישראל שעליהם לשנוא את האשה השניה שהם לקחו, האשה הנכרית, ובעקבות השנאה עליהם לשלחה)].

סעיף ב - האם חטא "בת אל נכר" אירע בא"י לאחר עליית זרובבל, או בחו"ל במהלך גלות בבל?

אות א: מקורות לכך שהחטא בספר מלאכי אירע בא"י: במדרש בראשית רבה [שהובא בכמה מקורות] משמע שהנישואין עם 'בת אל נכר' הנזכרים בספר מלאכי נעשו בא"י, וכך היא לשונו (בראשית רבה יח, ה, ילק"ש מלאכי רמז תקפט, ילקוט המכירי עמ' 36, ערוך ערך פחם וכן בערך שן, ר"י קרא מלאכי ב, יא, מדרש הגדול ויקרא פרשת מצורע יד, א, עמ' שסט, מנורת המאור לר"י אלנקוה פרק נישואי אשה עמ' 347): "אמר ר' חגי, **בשעה שעלו** ישראל (בערוך הנוסח "בשעה שעלה נחמיה") מן הגולה נתפחמו פני הנשים מן השמש (במדרש הגדול ומנורת המאור הנוסח: "מפני החמה והצנה ומפני היגון והדאגה נתפחמו פניהן") והניחום בעליהן, והלכו ונשאו נשים נכריות... הוא שמלאכי אומר... 'כסות דמעה את מזבח יי'...". הרי שהבעיה נוצרה לאחר העליה לארץ, ובעקבות העליה. [ראיות נוספות, מתוך פשט הכתובים, הובאו להלן סעיף ד אות ב].

אות ב: מקורות שאולי נקטו שהחטא בספר מלאכי אירע בגולה: משני מקורות ניתן להסיק שהחטא הנזכר במלאכי אירע בגולה, אף שאין הכרח להסיק כך: 1 - באסתר רבה (ה, ג) מובא שה' גזר על נשות פרס להגיע לארמון אחשורוש כעונש על כך שהן "היו מבזות בבנות ישראל כעורות", וביאר בפירוש עץ יוסף שבנות ישראל נתפחמו כמובא במדרש הנ"ל ולכן בנות הגויים התנשאו עליהן לומר שהן יפות מהן. לענ"ד לא מסתבר לומר שבנות הגויים זלזלו בבנות ישראל שהיו בא"י, אלא מסתבר שהכוונה לבנות ישראל שהיו בבבל ובפרס, ומכאן שכיעורן לא היה מחמת העליה לא"י [וניתן לדחות ולומר שהנשים היהודיות נתכערו בגלל הגולה, אך כשעלו לארץ הן נתכערו יותר בגלל הרעב, ושילוב שני הדברים הביא לכיעור כ"כ גדול עד שבעליהן גירשו אותן בא"י. עוד יתכן כמו שהצענו להלן (סעיף ד אות א) שהבעיה החלה בבבל והחריפה בא"י. בנוסף ניתן לדחות בדוחק ולומר שבנות ישראל שעלו לארץ בעליית זרובבל ונתכערו ירדו שוב לפרס]. 2 - ברש"י למלאכי (ב, ג) הביא ש"נשאו עליהן את הנכריות לפי שנתפחמו הישראליות ברעב ובגולה ונתגנו עליהם", ונראה שיסודו בדברי המדרש הנ"ל אלא שרש"י מוסיף וכותב "ובגולה" ומזה משמע שסבר שכבר בגולה נתכערו הנשים [וניתן לדחות כמו שדחינו לעיל בדעת המהרז"ו. עוד דחיה הציע הרב מרדכי שנדורפי, ש'בגולה' אינו תיאור מקום, אלא כוונתו שהם התכערו בגלל גלותן ונדידתן מבבל לא"י, וטורח הדרך גרם לכיעור. אולם מסתבר יותר לענ"ד לומר שאכן כוונת רש"י כאן היא שהחטא אירע לאחר העליה לא"י בדווקא, ויש לרש"י הכרח לפרש כך כמו שביארנו להלן סעיף ד אות ה].

סעיף ג - ראיות לכך שחטא "בת אל נכר" הוא אותו החטא של הנשים הנכריות הנזכר בספרי עזרא

ונחמיה

הנביא מלאכי ניבא בתקופה בה פעלו עזרא ונחמיה, ולכן מסתבר שמדובר באותה התופעה. כך אכן נראה מדברי רב נחמן (מגילה טו, ע"א): "מסתברא כמאן דאמר 'מלאכי זה עזרא', דכתיב בנביאות מלאכי 'בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל ובירושלים כי חלל יהודה קודש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר', ומאן אפריש נשים נכריות? עזרא". כמה ראשונים אכן זיהו בין שני החטאים (רש"י רד"ק וראב"ע בפירושיהם למלאכי ב, י-יא, ר' תנחום הירושלמי מלאכי א, א, ושם ב, י, תורת המנחה לר"י סקילי דרשה מה לפרשת תזריע, עמ' 416,

ועוד ראשונים, וכ"כ מלבי"ם עזרא י, א¹. [להלן (סעיף ד, אות ה) כתבנו שיתכן שחלק מהראשונים סברו שלא מדובר באותו החטא].

סעיף ד - האם חטא הנישואין עם הנשים הנכריות (הנזכר בעזרא) אירע בא"י לאחר עליית זרובבל, או בחו"ל במהלך גלות בבל?

אות א: הצדדים לכאן ולכאן: כפי שנציין להלן (אות ב), מפשט הפסוקים נראה יותר שהנישואין לנכריות אירעו בא"י, ואכן לעיל (סעיף ב אות ב) הבאנו את דברי המדרש (שהובא בכמה ראשונים) שמתאר שהעליה לארץ היא זו שהביאה לנשיאת הנכריות הנזכרת בנבואת מלאכי [ונבואת מלאכי הרי עוסקת בנשים הנכריות שבספר עזרא, כפי שצינו לעיל סעיף ג]. מאידך, להלן (אות ג) נביא כמה מקורות שכתבו שחטא הנשים הנכריות הנזכר בעזרא אירע כבר בבבל [ונציע להלן (סוף אות ג) מקור מהפסוקים לדבריהם]. ייתכן שיש מקום להתאים בין שני הצדדים הללו, ולומר שהחטא החל כבר בבבל ואח"כ העליה לארץ הביאה להחרפת הבעיה (ויתכן שכך דעת רש"י המובא לעיל סעיף ב, אות ב). עוד ניתן לומר שהמקורות שנקטו שהחטא הנזכר בעזרא אירע בבבל סברו שהחטא הנזכר במלאכי הוא חטא אחר, ולדעתם הוא אירע בא"י (ולהלן אות ה נעמוד על כך, ונציע לפי"ז ביאור בדעת רש"י).

אות ב: ראיות מפשט הכתובים לכך שהחטא אירע בא"י: בפשטות היה נראה יותר שהנישואין לנכריות הנזכרים בספר עזרא לא אירעו בגלות בבל אלא הם אירעו בא"י לאחר עליית זרובבל. שלש טעמים לדבר: 1 – בספר יחזקאל, בספר דניאל, ובמגילת אסתר, לא נזכר שהיתה בעיה כזו בבבל או בפרס. הבעיה נזכרת רק אצל עזרא, לאחר עלייתו לא"י, וכך אצל נחמיה שעלה לא"י, וכן אצל מלאכי (שבפשטות ניבא בא"י, כפי שהבאנו לעיל פרק ??). 2 – אם בעיה זו התעוררה כבר בבבל, כיצד יתכן שהיא לא טופלה ותוקנה ע"י גדולי הדור, כגון מרדכי היהודי, דניאל, זרובבל, ויהושע בן יהוצדק [הר"מ שנדורפי הציע לדחות כך: רק עזרא שקיבל סמכות מהמלך הפרסי יכל לכוף את העם ולפתור את הבעיה בדרך זו. יתכנו עוד דרכים לדחות ראייה זו]. 3 – בספר עזרא נזכר כי הנשים הנכריות הם "מעמי הארץ" (עזרא ט, א-ב, וכן י, ב, וכן י, א). בפשטות הכינוי "עמי הארץ" כוונתו לעמים שמתגוררים בארץ ישראל [שהתיישבו בה בזמן גלות בבל], ומכאן שהחטא אירע בארץ ישראל. [אולם, נראה לדחות ולומר שאין כאן ראייה, שהרי "עמי הארץ" הוא לעיתים ביטוי כללי לגויים, כמו שצינו לעיל (פרק סה, סעיף ב, אות ו, בהערה שם) והבאנו שם דוגמא לזה מאסתר ח, יז, ועוד]. נוסף שלפי פשט הפסוקים, וכך נקטה הדעה המקובלת, היו בין הנשים

¹ נעיר כי בדעת סופרים נחמיה יג, כז, כתב שחטא הנשים הנכריות הנזכר שם אין זה החטא הנזכר בנבואת מלאכי, כי בחטא שנזכר בספר נחמיה הם לא נשאו נכריות על היהודיות (אלא היו רווקים). מאידך, בהקדמת הדעת סופרים לעזרא פרק ט' הוא כן מזכיר את החטא שבספר מלאכי (וכן שם ט, ב, ד"ה זרע הקודש)!! נראה שצריך לתרץ ולומר שהדעת סופרים סבר שהנשים הנכריות בעזרא כן מכוונות כנגד נבואת מלאכי, אך חטא הנשים הנכריות הנזכרות שבנחמיה הוא חטא אחר. עוד נעיר לדברי הרב יוסף משאש (אוצר המכתבים, ח"ב, מכתב תתנ"ט): "ישראל בגלות בבל חטאו בשתים – יש שנשאו רק נשים נכריות, ויש שהוסיפו נשים נכריות על נשותיהן הישראליות".

הנכריות נשים רבות משבעת עמי כנען, וכן עמוניות מואביות ומצריות (להלן סעיף ט' הבאנו מקורות לזה, ואת דעת מי שסבר אחרת), ולפי"ז נראה יותר לומר שהחטא אירע בא"י.

אות ג: מקורות לכך שחטא זה אירע כבר בנבל²: 1 – בזוהר הקדוש פרשת כי תשא (דף קפט ע"ב, בתרגום בעל הסולם): "מה עשו ישראל? ראו כי נתפזרו לבבל, נתערבו בעמים לקחו נשים נכריות והולידו בנים מהם... ועל שעשו כך אמר הקב"ה כיון שבושה היא לי יבוא בני מעצמו, כיון שחילל כבודי אינו ראוי שאני אלך שמה להוציאו ולעשות לו ניסים... הם חזרו בלא עזרה הראויה להם, בלא פליאות וניסים, אלא כולם היו נידחים, כולם עייפים בעניות, וחזרו להיכל המלך בבושה...". כך גם בזוהר פרשת פקודי (ריש דף רמ ע"א, בתרגום בעל הסולם): "בגלות מצרים הקימה הקב"ה ועשה כמה ניסים כדי להקימה, ובגלות בבל לא הקימה כי לא עשה להם ניסים, (מפני) שגרם החטא, אלא שהיא קמה מעצמה ועלו בני הגולה כאילו לא היתה להם גאולה ולא היתה עליהם השתוקקות הקב"ה, משום שגרם החטא של נשים נכריות". כך גם בזוהר פרשת שמות (דף ז ע"א) מובא שבגלות בבל לא בא ה' כפי שבא בגלות מצרים, בגלל שגרם החטא שנטלו נשים נכריות (ע"פ דברי הזוהר הללו כתב כך גם רבי חיים הכהן מארם צובא, בספרו תורת חסד על רות א, ד, מהד' האוצר עמ' כב-כה). פשוט בעיני [אף שאין בזה הכרח גמור] שכוונת המקורות הללו היא לחטא הנשים הנכריות הנזכר בספר עזרא. 2 – בגמ' (סנהדרין צג, ע"א) מובא שבני יהושע הכה"ג נשאו נשים שאינן הגונות לכהונה, ומשמע שם שלכן נשרפו בגדיו של יהושע אביהם בימי נבוכדנאצר [דהיינו בימי גלות בבל, שנים רבות לפני עליית זרובבל]. לעיל (פרק טז, אות ז) הבאנו מקורות רבים שזיהו בין חטא בני יהושע ובין חטא הנשים הנכריות, ומכאן שלשיטתם חטא הנשים הנכריות אירע כבר בגלות בבל [אולם לעיל (פרק טו, סעיף ג, ושם בסעיף ה) הסברנו את דברי הגמ' באופן אחר, ולפי הסברנו התיאור על ימי נבוכדנאצר בא לבטא רעיון רוחני ולא לתאר מעשה שאירע במציאות הפיזית, ולפי"ז אין מכאן ראיה]. 3 – הרס"ג כתב (בפירושו הארוך לאסתר הנקרא 'ספר הליווי בגלות', עמ' קיג) שישאל נענשו בימי המן מפני "שהיו מעורבים באומות והתחתנו איתם, כמו שתיאר בעזרא שהם עשו כך בגלות שבעים השנים (ומפשט לשון הרס"ג משמע יותר שעשו כן לכל אורך הגלות, ודחוק לומר שכוונתו היא רק לשנים שבין עליית זרובבל לגזירת המן), כמו שאמר בעזרא (ט, ב) 'כי נשאו מבנותיהם להם ולבניהם, והתערבו זרע הקודש בעמי הארצות, ויד השרים והסגנים היתה במעל הזה ראשונה' ולכן הם נפגעו מכך (=נענשו ע"י גזירת המן), כי מקצתם עשו, והנותרים לא מנעו אותם מכך...". 4 – כתב רש"י לספר יחזקאל (מג, יא): "ראויה היתה ביאה שנייה של עזרא כביאה ראשונה של יהושע לבא בזרוע ובנס... אלא שגרם החטא שלא היתה תשובתם הוגנת... ויש אומרים בבבל (!) נכשלו בנכריות" (לעיל פרק לה, 1, הערה 114, דנו האם קטע זה נכתב ע"י רש"י עצמו. מסתבר

² לפי הסוברים שהחטא אירע כבר בבבל צריך להסביר מדוע תופעה זו לא נזכרה בספרי גלות בבל (יחזקאל, דניאל, ואסתר), ומדוע גדולי הדור (מרדכי, דניאל, וכו') לא טיפלו בה? ניתן לתרץ ולומר שלא היתה יכולת בגלות לפתור את הבעיה, משום שעמ"י היו שקועים בזוהמת הגלות, בין העמים. משום כך לא היה טעם להזכיר את הבעיה בספרי גלות בבל. עוד ניתן לתרץ שהנשים הנכריות היו גיורות (וכפי שהארכנו לעיל פרק סה), ולכן במהלך הגלות בעיה זו לא נזכרה משום שהיא לא הוגדרה כבעיה, שהרי לא היתה בכך בעיה הלכתית. רק לאחר העליה לא"י היה צורך להילחם בתופעה זו, משום שהיא צורך לבנות את הארץ ואת המקדש באופן מבוסס היטב, מבלי עירוב של גורמים חלשים מבחינה רוחנית. הארכנו בזה לעיל (פרק סה, סעיף ב, אות ט, ובעיקר בפרק סה, סעיף ה), ושם הצענו ביאורים דומים נוספים.

שדברי רש"י אלו הם המקור לדברי הרב יוסף משאש באוצר המכתבים ח"ב מכתב תתנט "ישראל בגלות בבל חטאו בשמים – יש שנשאו רק נשים נכריות, ויש שהוסיפו נשים נכריות על נשותיהן הישראליות". 5 - רש"י בכתובות (כד, ע"ב, ד"ה ביקשו) כתב על בני ברזילי [שעלו עם זרובבל, כמובא בעזרא ב, סא] שהם "התחתנו בגולה (!) בגויי הארץ, וילדו להם בנים כדכתיב בספר עזרא, והם חללים", ומה שכתב "כדכתיב בספר עזרא" נראה שכוונת רש"י היא למובא בעזרא י, מד, שעזרא מצא שיש מבני ישראל שנשאו נכריות שנולדו להם בנים (ואכן לפסוק זה ציינו בגמ' מהד' עוז והדר. היה מקום לפרש שכוונת רש"י היא למה שכתוב בעזרא ב, סג, שבני ברזילי גואלו מן הכהונה, ומכאן למד רש"י שהם חללים, אך לא מסתבר לפרש כך, שהרי פסוק זה כבר הובא במפורש בגמ' שם ולפיכך אין סיבה שרש"י יציין אליו). 6 - כך נראה קצת גם מדברי הסמ"ג (לאוין, קמח): "...ובדניאל כתיב 'וישם דניאל על לבו אשר לא יתגאל בפת בג המלך וביין משתיו' (דניאל א, ח), ובני דורו שלא שמו לבן על זאת ושתו מיין הגוים - כולם נתערבו בעמי הארץ ולקחו להם נשים אשדודיות ועמוניות חתיות (לענ"ד כוונתו למובא בנחמיה יג, כג, ולפי"ז צריך להגיה "מואביות" במקום "חתיות") 'ויד השרים והסגנים היתה במעל זה ראשונה' (עזרא ט, ב)...". בפשטות [אף שאין הכרח גמור בדבר] כוונתו שהחטא אירע בבבל, שהרי דניאל נזהר ממאכלי הגויים עוד לפני החורבן, ו"דורו של דניאל" קדם בפשטות לדור העולים עם זרובבל. 7 - ביערות דבש (ח"ב, דרוש יג) כתב שבימי אחשורוש היה מצוי אצל היהודים נשים נכריות, ומלשונו משמע שתופעה זו היתה קיימת כבר לפני כן: "שנשאו נשים נכריות... זהו עשו כל ימי גלות בבל...", וכן נראה מלשונו במקום אחר (יערות דבש, ח"ב, דרוש ב): "בגלות בבל לא שינו את שמם אבל נתערבו בבנות ארץ בעוונותינו הרבים, כמבואר בעזרא ונחמיה ותרגום מגילה". 8 - נראה שכך עולה גם מדברי המלבי"ם (תחילת ספר חגי) שכתב: "ראה ה' שאם היו נשארים בגלות בבל היו נטמעים בין העכו"ם והיו יוצאים מכלל הדת, שכבר התערבו זרע קודש בעמי הארצות ושכחו לשונם ותורתם, לכן פקדם פקידה מועטת ע"י כורש...". 9 - נשיאת הנשים הנכריות גרמה לכך שבניהן לא דיברו בלשון הקודש, כנזכר בנחמיה יג, כד. מדברי הרמב"ם (הל' תפילה א, ד, הובא גם לעיל פרק סה, סעיף ג, אות ו) נראה כי בעיה זו נוצרה בבבל: "כיון שגלו ישראל בימי נבוכדנצר הרשע נתערבו בפרס ויון ושאר האומות, ונולדו להם בנים בארצות הגויים (!), ואותם הבנים נתבלבלה שפתם... שנאמר 'ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם'... וכיון שראה עזרא ובית דינו כך, עמדו ותיקנו להם שמונה עשרה ברכות", הרי שהרמב"ם כתב שהדבר אירע "בארצות הגויים" (וציטט את דבריו בספר הבתים, שערי תפילה, שער ראשון, וכע"ז באבודרהם, תיקון התפילות, ריש השער השני, וראה בחבור התשובה למאירי, משיב נפש, מאמר ב, פרק יב, שהביא את דברי הרמב"ם אך דילג על כל ענין לידת הבנים בגלות, ולענ"ד דילוגו נבע מהרצון לקצר במה שאינו חשוב לעיקר הענין). כך גם בר"י אברבנאל (בראשית יא, ו, ד"ה ואמנם אמרו): "...שבגלות יהודה שמה, בזמן חמישים שנה שישבו בבבל עד שהרשה אותם כורש לשוב ולבנות ירושלים, נשתכח מהם רוב תורתם ולשונם, כמו שאמר 'ובניהם חצי מדבר אשדודית'... וזה בלא ספק טבעה של בבל סיבבו... שהמקום גרם, עד שאמר רב יוסף (סנהדרין קט, ע"א) 'בבל... סימן רע לתורה', כי שם בלל ה' שפת כל הארץ...". כך גם נראה מדברי ר' משה אבן תיבון: "עזרא ובית דינו, בעוד היותו בבבל עם הגולה (!), בראותו כי נשתכחה התורה מישראל, כאמרו 'וימצא כתוב'... (נחמיה יג, א) 'ובניהם חצי מדבר אשדודית' (שם, כד), ועת לעשות לה', תקן להם תפילות... (ספר 'פיאה', פרק כט, בתוך 'כתבי רבי משה אבן תיבון'). 10 - הרב שלום קוטנא, אב"ד איזנשטט בשנת תרנ"ט, הקשה

מדוע עזרא לא גייר את הנכריות, "והלא הנשים הבאות אז ממרחק עם בעליהן, ששבו לשם ה' ולהיזבק באומה ישראלית, הלא ברור שהניחו למול בניהם, וכמו כן ברור שברצונו היו מגיירים אותם כדת וכהלכה, ובמה היתה המניעה (מלגירן)... הנשים הנכריות אשר כבר באו בברית אמונה ועמדו על הפרק לעשות כרצון חכמים... שילוח הנשים הרבות הבאות להתגייר ולגור בארץ..." (קונטרס וכתורה יעשה ח"ב ובו הוספה בשם ממתנה נחליאל, נדפס בחיי המחבר בעיר פקש בשנת תרנ"ט, דף ב ע"א, ואין הכוונה לקונטרס וכתורה יעשה ח"א שנדפס שם בשנת תרנ"ז). מדבריו עולה חידוש גדול, שלדעתו נשים אלו נישאו בחו"ל ליהודים מתוך מגמה להתגייר ולעלות לא"י.

מקור לשיטתם: לעיל (אות ב) ציינו שמפשט הפסוקים נראה שהחטא היה בא"י. מעתה עלינו להבין מה גרם לחכמים שהבאנו כאן לסבור שהחטא אירע בבבל? אביא כמה הצעות לפתרון שאלה זו: 1 - הרב עמנואל בן ארצי הציע ראייה יפה: בנחמיה ט, ב, נאמר "ויבדלו זרע ישראל מכל בני נכר...". ובפרק י, כט-לא, נאמר "וכל הנבדל מעמי הארצות... באים באלה ובשבועה... ואשר לא ניתן בנותינו לעמי הארץ, ואת בנותיהם לא ניקח לבנינו". לדעת המיוחס לרש"י (נחמיה ז, ה-ו) פרקים ח-י בספר נחמיה מתארים את מה שאירע מיד עם עליית זרובבל, ומכך יוצא שלדעתו היתה כבר בבבל תופעה של נישואין עם נכריות. יש להעיר שראייה יפה זו היא דווקא לפי שיטת המיוחס לרש"י, אולם רוב החכמים (רמב"ן, ר"ד, רלב"ג, ועוד) סברו שהפרקים הנ"ל בנחמיה אינם עוסקים בימי עליית זרובבל, ולפי שיטתם אין מכאן ראייה (הארכנו בפירוט השיטות השונות בזה לעיל פרק נא, 2, בהערה). 2. ניתן גם להציע פתרון שמבוסס על סברא: בבבל היו ישראל בין העמים, כשהם חלשים ומפוזרים. אם נניח שלמרות כך עמ"י לא נשאו נכריות בבבל, הרי אז יהיה קשה להבין מדוע הם נפלו בכך דווקא לאחר הצהרת כורש? הרי בשלב זה הם אמורים להיות חזקים יותר, שהרי יש להם תקווה, והם מתחזקים ואף זוכים לעלות לא"י [ניתן לדחות ולומר שבגלות הקפידו ישראל להתרחק מן הגויים, כיון שידעו שאחרת הם יתבוללו וייעלמו, אולם לאחר עלייתם לא"י הרפו בנ"י מהרחקה זו ולכן דוקא אז הם נפלו והתערבו בגויים (עוד ניתן לדחות זאת אם נניח שעשרה היוחסין עלו עם זרובבל, אך לעיל פרק סד, 6, הבאנו שלפי רוב הדעות עשרת היוחסין עלו עם עזרא)]. בהערה כאן הבאתי עוד שתי הצעות לפתרון השאלה, הצעות שאינן חזקות בעיני³.

³ **פתרון שלישי:** בין העולים עם זרובבל נזכרים: "ומבני הכהנים בני חביה בני הקוץ בני ברזילי אשר לקח מבנות ברזילי הגלעדי אשה ויקרא על שמם. אלה ביקשו כתבם המתייחשים ולא נמצאו, ויגואלו מן הכהונה. ויאמר התרשטא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים..." (עזרא ב, סא-סג). בגמ' (קידושין סט, ע"ב, וכתובות כד, ע"ב) הסבירו שבני ברזילי היו 'חללים', דהיינו כהנים שנתחללו מכהונתם. מדוע הם התחללו? ניתן היה להציע שאבותיהם הכהנים נשאו גרושה או זונה וכך הם התחללו, אולם כבר הבאנו לעיל את דברי רש"י בכתובות (כד, ע"ב, ד"ה ביקשו) שכתב פירוש אחר ולפיו הם התחללו משום שהם "התחנתו בגולה בגויי הארץ... והם חללים" (וראה בספר 'נקודות אור' לרב שמואל הלוי, קידושין ח"ד, בחלק הביאורים סי' לו, שם עסק באריכות בביאור הפסוק הזה לפי הגמ' והמפרשים, ודן גם האם ברזילי הנזכר כאן הוא יהודי או גוי והאם הוא ברזילי שנזכר בספר שמואל ב, יז, כז). מעתה מובן מדוע מוכרח היה לרש"י שחטאם זה אירע בגולה, שהרי בעת עלייתם לארץ הם כבר היו נגועים בחטא זה. אמנם, הסבר זה דחוק, שהרי עדיין יש לשאול מדוע היה מוכרח לרש"י שהם התחללו בגלל גויות (בנוסף, במידה ונניח שהגויות היו בנות ברזילי הגלעדי שחי בימי דוד והיה גוי, הרי אז מסתבר שהנישואין עמן לא אירעו בבבל, אלא אירעו בימי בית ראשון ובאיזור א"י שם התגורר ברזילי). **פתרון רביעי:** אחד מידידי העיר לי שבין העולים עם

אות ד: מקורות לכך שחטא זה אירע רק בא"י: בפירוש דעת סופרים (עזרא ט, א-ב) הסביר את תופעת הנשים הנכריות כתוצאה שנגרמה מהעליה לארץ.

אות ה: התאמה עם המקורות לגבי החטא במלאכי: לעיל (אות ג) ראינו שהחטא בספר עזרא אירע בבבל. אולם לכאורה יש לזה סתירה, שהרי לעיל (סעיף ג) הבאנו שהחטא בעזרא והחטא במלאכי הם אותו החטא, ובנוסף הבאנו לעיל (סעיף ב אות א) מקורות לכך שהחטא הנזכר במלאכי אירע בא"י! ניתן לתרץ ולומר כך: המקורות שסברו שהחטא הנזכר במלאכי אירע בא"י יסברו שהחטא הנזכר בעזרא אירע גם הוא בא"י, או שהם יסברו שהחטא הנזכר בעזרא הוא חטא אחר מהחטא הנזכר במלאכי. לעומתם, רש"י הרי סבר שמדובר באותו החטא (כמובא לעיל סעיף ג ע"פ רש"י יחזקאל מג, יא, ורש"י כתובות כד ע"ב), ובנוסף סבר רש"י שהחטא שבעזרא אירע בבבל (כמובא לעיל אות ג ע"פ רש"י יחזקאל מג, יא, ורש"י כתובות כד ע"ב), וממילא היה מוכרח לרש"י שגם החטא הנזכר במלאכי אירע בגלות בבל (כפי שהבאנו לעיל סעיף ב אות ב ע"פ רש"י מלאכי ב, יג).

סעיף ה - כמה אנשים נשאו "נשים נכריות"? האם הם היו מיעוט העם או רובו?

אות א – ראיות מפשט הכתובים: בפרק י' בעזרא נזכר שעזרא הפריש 113 אנשים⁴ מנשותיהם הנכריות. ניתן להבין שאלו הם כל אלו שחטאו, אולם אין הכרח לומר כך [שהרי יתכן שלא כל החוטאים הצליחו לפרוש מן החטא, וגם יתכן שעזרא גייר חלק מהנכריות. באותיות ב-ד נדון בשתי האפשרויות הללו (וראה גם להלן בסעיפים ו-ז)]. בעזרא פרקים ט-י מוכיח עזרא את "כל אנשי יהודה ובנימין" שבארץ ישראל על כך שנשאו נכריות, ודורש מהם להרחיק אותן. גם מלאכי מוכיח את העם על כך (לעיל סעיף ג הבאנו מקורות לכך שמדובר באותו החטא). מכך נראה להסיק שרוב העם חטאו בכך. אולם, ניתן לדחות ולומר שרוב העם לא חטאו, ומ"מ התוכחה הופנתה לכל העם משום שהיה עליהם [או על ראשי העם] לעצור את התופעה. נביא כעת את שיטות המפרשים בענין זה.

זרובכל נזכרים כאלו ש"לא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל הם" (עזרא ב, נט). בעיה זו התרחשה בבבל, ולכן היא מופיעה כבר בעת עלייתם לא"י. אכן מצאתי שהרלב"ג כתב שהם "לא יכלו להגיד בית אבותם ומשפחתם כי התערבו בגויים ונקראו על שמם" (וכע"ז בדעת מקרא). על הצעה זו יש להקשות: ראשית, אם מדובר בכאלו שאמם היתה נכריה הרי הם אינם יהודים בבירור, ואילו בפסוק נאמר שהם רק "לא יכלו להגיד" ולברר זאת (ע"פ מהלכנו, שהובא לעיל בפרק סה, הנשים הנכריות היו גיורות, ולפי"ז ניתן לתרץ ולומר שלא היה ברור האם גיורן כשר, ולכן בניהן לא יכלו לומר האם הם יהודים). שנית, הרי מהפסוק משמע שהם לא יכלו להוכיח האם הם מישראל בגלל ש"לא יכלו להגיד בית אבותם" ולא בגלל מעמדה של אמם (ואכן כך פירשו המיוחס לרש"י, מצודת דוד). ניתן להסביר ולומר שמשפחתם של עולים אלו התערבה בגויים כבר בדורות הקודמים, ומשום כך לא היה ידוע בבירור האם ייחוסם של בני משפחות אלו הוא כשר וטהור, וזהו "ולא יכלו להגיד בית אבותם", דהיינו שלא יכלו לברר את ייחוסם המדוייק. בכל מקרה התירוץ שהבאנו כאן נראה חלש, שהרי יתכן שהפסוק הנ"ל עוסק באסופים שנמצאו בשוק ולכן לא יכלו להגיד מה משפחתם, וכפי שפירשו בגמ' ובכמה מפרשים (קידושין ע ע"א, מיוחס לראב"ע ומלבי"ם), ולא מצאתי הכרח לפרש שמדובר במי שהתערבו בגויים.

⁴ כך מנו בדעת מקרא (עזרא י, מד), ובדעת סופרים (הקדמה לעזרא פרק ט) כתב שהיו 112 איש. בעלי תמר (קידושין, פרק ג, הלכה יב, ד"ה וכתורה יעשה) כתב שהיו 123, וכנראה זו טעות דפוס.

אות ב - יש שסברו שרק 113 איש חטאו בכך [לשיטתם ודאי שרוב העם לא חטא בזה]: כך סבר המלבי"ם (עזרא י, ב, וזו לשונו: "הנה לפי מה שחשב אח"כ שמות האנשים שנשאו נשים נכריות, היו מועטים לערך העם... ובכל זאת היה החטא כללי כאשר נעשה בפרהסיא והשרים לא מיחו בדבר וכו', ועל כן נחשב החטא הזה כאילו יצא מכלל העם ומטעם ערבות"), וכ"כ בפירושו דעת סופרים (עזרא ט, א, בהקדמה). כך יוצא לענ"ד מדברי משנת רבי אליעזר (פרשה יח, עמ' 330): "בימי עזרא. לפי שנשאו מקצתן נשים נכריות, בא הכתוב והעיד עליהן שהוציאו את כולן (!) ולא נשתיירה אחת מהן, שנאמר 'ויכלו בכל אנשים אשר הושיבו נשים נכריות'. דקדק הכתוב במ 'ויכלו בכל' ". כמדומה שכך עולה גם מלשון מדרש הגדול (ויקרא, פרשת מצורע, פרק יד): "ולא זו הנביא מחבבן על בעליהן ומפייסם עליהן עד שחזרו להן והוציאו להם הנשים הנכריות, שנאמר 'ועתה נכרת ברית לאלהינו להוציא כל נשים' (עזרא י, ג)". לענ"ד כך יוצא גם מדברי ר' תנחום הירושלמי שכתב (בפירושו למלאכי ב, י): "הלא אב לכולנו - ... הוא איסור ותוכחה על מה שעשו בבית שני שלקחו להם נשים נכריות, כפי שהובהר גם בספר עזרא", והמשיך (בפירושו שם פס' טו) וכתב שאין לפרש שלא היה אחד שלא חטא בזה, שהרי "העושים זאת הם אנשים ספורים מתוכם, לא כל האנשים, כפי שהבהיר נחמיה בספר עזרא" (לענ"ד כוונתו לפירוט שבספר עזרא של 113 האנשים שפרשו מנשותיהם). כך גם עולה מדברי היפה ללב המובאים להלן סעיף ז. כך גם נראה מדברי הדורות ראשונים (פרק כג - הנשיאות והבית דין הגדול, בתוך כרך ב, עמ' 660-658) שכתב: "רבים מהם (מנושאי הנשים) לא עברו איסור להדיא, כי אם שהגירות לא היה כראוי". "היתה חקירה ודרישה על כל אחת ואחת מהנשים האלה, אם נתגיירו או שנשארו בגויותן, וכן לחקור על הבנים אם נתגיירה אמם או לא, והאם נולדו בגויותן או אחר זה בגירותן, וכל זה היה צריך דרישה וחקירה בכל אחת ואחת לעצמה... אחרי הדרישה והחקירה לא נמצאו רבים אשר עברו להדיא כמו שנפרטו שם בשמותם". כך גם נראה יותר לבאר בדברי הציץ אליעזר (חלק ה, סי' טו, אות ב), שאף שכתב "שהדור היה פרוץ הרבה בכך ופשה הנגע בממדים גדולים" [ומזה משמע שלא רק 113 איש חטאו בכך, אלא הרבה יותר מכך], מ"מ נראה יותר לבאר שכוונתו לכך ש-113 איש אינו חוטאים בודדים אלא זה מספר גדול המבטא תופעה שעלולה להתפשט במהירות, ולהלן בסעיף ז' דנו בביאור דבריו, עיי"ש. להלן (סעיף ז אות טז) נביא שמדברי הרב יעקב עדס עולה שכל החוטאים התגרשו מנשותיהם.

אות ג - יש שכתבו שחטאו בכך יותר מ-113 איש [אך הם לא ציינו האם רוב העם חטאו בזה, או רק מיעוט]: כתב בספר עלי תמר (קידושין, פרק ג, הלכה יב, ד"ה וכתורה יעשה, אחר שהביא את דברי המלבי"ם הנ"ל): "וכשתעמוד על החשבון תמצא שהפרישו רק קכ"ג (לענ"ד יש לתקן: קי"ג) נשים נכריות וכמה מילדיהם. וקשה שהרי זה היה כבר בעליה השניה של עזרא וסייעתו קהל גדול מישראל כמו שכתוב בנחמיה פרק ז, ומעזרא פרק ט א-ב ומנחמיה פרק ג יג-יד משמע שמספר אנשים שהושיבו נשים נכריות היה הרבה יותר ממספר קכ"ג (קי"ג) נשים? אלא וודאי שרובן של הנשים הנכריות התגיירו הן ובניהם. וכן בפרק ו פסוק א' כי נקבצו אל עזרא קהל רב מאוד אנשים ונשים וילדים כי בכו העם הרבה בכה'. ונראה כמו שכתבתי שהרוב נתגיירו ורק קכ"ג (קי"ג) אנשים היו להם נשים שנשארו עכו"ם והיה מהצורך להוציאם ולהבדיל אותם מכלל ישראל... האנשים שנשאו נשים נכריות וילדו בנים היו הרבה, ומפני כן בכה העם בכה הרבה אנשים ונשים וילדים במקרה שיחליטו להוציא את הנשים הנכריות ובניהם מכלל ישראל. ברם, הם נתגיירו עם בניהם, ורק

נשים מקכ"ג (מקי"ג) אנשים נשארו בנכריותם, ואת אלו הוציא עזרא מבעליהם... [ומדבריו נראה לכאורה שרוב העם שבארץ חטאו בכך, שהרי הביא את מה שכתב המלבי"ם שאע"פ שרק 113 חטאו בכך מ"מ כל ישראל קיבלו תוכחה מפני שהם וראשי העם לא מחו על כך, וכתב העלי תמר שלפי שיטתו את צורך בתירוץ המלבי"ם, ומכאן עולה לענ"ד שהעלי תמר סבר שרוב העם שבארץ חטאו בזה]. גם מדברי מהרא"ל צינץ נראה לענ"ד שלדעתו כמות החוטאים לא היתה 113 איש, אלא הרבה יותר, שהרי בפני יהושע (גיטין לו, ע"א, ד"ה 'בד"ה בזמן שאתה משמט') כתב "דלא שייך לומר שכולם קדשו שפחות חרופות, דלא שכיחא כלל לקדש אשה האסורה לו, ומדקתני 'שכולן שפחות חרופות בעלו' משמע דהוי דבר השכיח", ועל זה כתב מהרא"ל צינץ (גרש ירחים, גיטין לו, ע"א, אות קעד): "ומה שכתב בפני יהושע דאיך שייך שכולם קדשו שפחות חרופות, לא ידענא מאי קאמר, דודאי **בדור ההוא שהיו פרוצים בנשים נכריות** יש לומר שקידשו כמה שפחות חרופות שישרו בעיניהם, ואפשר שאלף אנשים באו על שפחה חרופה אחת וכל אחד חייב באשם".

אות ד - יש שכתבו שרוב העם [שבארץ ישראל] חטאו בכך: כך משמע מהרד"ק (מלאכי א, א) שכתב שהדור שעלו מבבל "היו רובם (!) מחזיקים במעשים שאינם טובים, שהיו נושאים נשים נכריות כמו שהוכיחם עזרא בזה וכן מלאכי הוכיחם בזה... וכן בחילול שבתות לא היו נזהרים, ובדברים אחרים כמו שכתוב בספר עזרא" (ניתן לדחות ולומר שכוונת הרד"ק היא שרוב העם חטאו באחד מרשימת החטאים הנזכרים, אך אין כוונתו שרובם חטאו בכל אחד מהחטאים הללו). לעיל (אות ג) הבאנו שלכאורה כך סבר גם העלי תמר. נראה שכך גם סבר בדעת מקרא עזרא י, מד.

אות ה - יש שכתבו שרק מיעוט העם חטאו בכך [יתכן שלשיטתם רק 113 איש חטאו בזה, אך יתכן שיותר]: בפירושו הארוך של הרס"ג לאסתר (ספר הליווי בגלות, עמ' קיג) כתב הרס"ג שישראל נענשו בימי המן מפני "שהיו מעורבים באומות והתחתנו איתם, כמו שתיאר בעזרא שהם עשו כך בגלות שבעים השנים, כמו שאמר בעזרא (ט, ב) 'כי נשאו מבנותיהם להם ולבניהם והתערבו זרע הקודש בעמי הארצות ויד השרים והסגנים היתה במעל הזה ראשונה' ולכן הם נפגעו מכך (=נענשו ע"י גזירת המן), כי מקצתם עשו (!), והנותרים לא מנעו אותם מכך (ולענ"ד אולי למד כך מהגמ' סנהדרין על יהושע שלא מזה בבניו שנשאו נכריות)... [יתכן שכוונתו ל"מקצתם" של כל היהודים, כולל אלו שבפרס, אולם הוא מסכים שמדובר היה ברוב יושבי א"י]. בספר הקבלה לראב"ד (עמ' 12 במהדורת גרשון כהן ה'תשכ"ז) כתב שאלכסנדר מוקדון כבש את ארץ ישראל בשנת הארבעים לבנין הבית השני "ומצא אלכסנדר המלך בארץ ישראל כותים הרבה מימי סנחריב, וראשיהם סנבלט החורוני, ומקצת ישראל (!) ומבני יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול נתחתנו בהם, והבריחום עזרא הכהן ונחמיה התרשאת מבית ה'..." והובאו דבריו בלשון מקוצרת ומעובדת בספר יוחסין (מאמר ראשון, עמ' 12 במהדורת פיליפוסקי ה'תרי"ז)⁵.

⁵ אגב, במאמרו של ר' שמואל הכהן (סיני עג, ג-ד, עמ' קנח) הובא שיש מהחוקרים שכתבו שנישואין עם נכריות בימי עזרא היתה תופעה נפוצה (קרוכמאל, קלויזנר), ולעומתם חוקרים אחרים סבורים שמדובר היה ביחידים (קויפמן, זר כבוד).

סעיף ו - האם עזרא הצליח לפתור לגמרי את הבעיה?

לעיל הבאנו את שיטת הסוברים שרק 113 איש חטאו (לעיל סעיף ה אות ב הבאנו שכך במלבי"ם ובדעת סופרים, ושנראה שכך שיטת משנת רבי אליעזר, מדרש הגדול, ר' תנחום הירושלמי, יפה ללב, הדורות ראשונים, ואולי גם ציץ אליעזר, ולהלן סעיף ז אות טז נביא שכן עולה גם מדברי הרב יעקב עדס). לשיטתם עזרא הצליח לפתור את הבעיה באופן מושלם, שהרי כל הנכריות גורשו. בעלי תמר (קידושין, פרק ג, הלכה יב, ד"ה וכתורה יעשה) נראה שסבר שעזרא פתר את כל הבעיה [באותו הדור], ע"י שגירש חלק קטן מהנכריות והשאר גויירו⁶. בדעת מקרא (עזרא י, מד) סבר ר"מ זר כבוד שעזרא לא הצליח לפתור את הבעיה, שהרי רבים חטאו ועזרא גירש רק 113 מהם. כך עולה גם מלשון ספר הקבלה לראב"ד (מהד' גרשון כהן עמ' 12): "...וכבוא המלך אלכסנדר לא"י סר אל משמעתו שנחריב החורוני וראשי הכותים, ושאלו ממנו שיבנו הכהנים חתניו, וכל אשר הושיבו נשים נכריות ולא אבו לשלחן (!), בית המקדש אחר בהר גריזים..."⁷, ודבריו הובאו בצורה מקוצרת ומעובדת בספר יוחסין (מאמר ראשון, עמ' 12 במהדורת פיליפוסקי ה'תרי"ז): "יצאו אליו סנבלט החורוני, עם מקצת ישראל ומבני יהושע כה"ג שנתחתנו עם הכותים שהבריחום עזרא ונחמיה מבית ה', ושאלו מאלכסנדר שיבנו הכהנים חתניו בית המקדש בהר גריזים...". לעיל פרק סה, סעיף ב אות ד ביארנו שלפי דברי ספר הקבלה והיוחסין עזרא הרחיק מהמקדש את הכהנים שנשאו נכריות ולא רצו לשלחן, וכהנים אלו הם הכהנים שביקשו מאלכסנדר לבנות מקדש בהר גריזים).

נעיר, שלפי הנוקטים שעזרא פתר את הבעיה לגמרי, יש להבין מדוע מלאכי מוחה על הדבר? שאלה זו אינה שייכת לדעת הנוקטים שמלאכי ניבא לפני בנין המקדש (רש"י ועוד, כמובא באורך באשי ישראל לספר עזרא פרק מו, 3). גם לדעת הנוקטים שמלאכי ניבא אחרי בנין המקדש (רד"ק, ראב"ע, אברבנאל, מלבי"ם, ועוד, כמובא באשי ישראל שם), ניתן לתרץ שנבואתו היתה בפרק הזמן הקצר שבין חנוכת המקדש לבין עליית עזרא. לחילופין, ניתן לומר שעזרא פתר לגמרי את הבעיה, אך לאחר זמן שבה הבעיה וחזרה, ואז מחה מלאכי על הדבר.

כל הנאמר בסעיף כאן הוא רק לגבי ימי עזרא, שהרי ברור שבתקופה מאוחרת יותר, בימי נחמיה, היו יהודים שנישאו לנכריות, כפי שנביא להלן סעיף יא.

סעיף ז - האם עזרא נתן אפשרות לגייר נשים נכריות שירצו בכך?

אות א - לפי השיטות שהבאנו שנקטו שרק 113 איש חטאו וכולם פרשו מנשותיהם (לעיל סעיף ה אות ב הבאנו שכך במלבי"ם ובדעת סופרים, ושנראה שכך שיטת משנת רבי אליעזר, מדרש הגדול, ר' תנחום הירושלמי, והדורות ראשונים), ממילא אין לדעת האם עזרא נתן אפשרות למי שרצתה להתגייר [אלא שאף אחת לא רצתה

⁶ ראה גם רסיסי לילה (לר' צדוק כהן מלובלין, אות נז ס"ק ד): "...שחטאו בנשיאת נשים נכריות, אלא ששבו על זה בתשובה שלימה על ידי עזרא ונחמיה. ומכל מקום כמדומה בעיני דהבנים שהשימו, הן הם או צאצאיהם, שנשמתו בימי היונים ועוררו השמדות שהיו על ידי משומדים מבני ישראל ככתוב ביוסיפון". משמע שכל החוטאים שבו בתשובה, ואף הבנים הוכנסו על ידו לתוך עמ"י, ואולי יש לדחות שעזרא דחה אותם אך הם חזרו בכל זאת במהלך הזמן.

[בכך], או שמא עזרא לא נתן אפשרות כזאת. אות ב - בספר משמחי לב כתב שאותם 113 נשים שהורחקו: "נראה שלא היו רוצים להתגייר, ואילו נתגייירו היו מניחים אותם" (משמחי לב למלאך רפאל בירדוגו, עזרא ט, יד, ובעזרא י, ג, כתב שכיון שהנשים לא רצו להתגייר לכן לא יכלו לגייר את הבנים כי האמהות שלהם לא היו מסכימות לגיירם. מדבריו נראה יותר שלא היו נכריות מעבר לאותן 113 נשים) [בהערה כאן הסברנו כיצד יתכן שהיה מקום לגיירם, והרי עדיין יש בזה בגידה ב"אשת בריתך" כפי שניבא מלאכי⁷]. אות ג - נראה שלדעת הציץ אליעזר מספר החוטאים עמד על 113 איש בלבד, וכולם גירשו את נשותיהם, ועזרא לא נתן אפשרות לגייר את הנשים, אע"פ שהיו נשים שרצו להתגייר [עזרא הצליח לשכנע את העם לגרשן ולא להזדקק לגיור, שהרי גיור לשם אישות אינו טהור, ובסופו של דבר גירות שכאלו יפגעו בקדושת עם ישראל. במקום אחר כותב בעל הציץ אליעזר שחכמים אסרו לגיירן משום 'עת לעשות לה' הפרו תורתך', שהרי הדור היה פרוץ מאוד בחטא זה, ולכן חששו מאד שאם יגיירו את הנכריות יאמרו הבריות שהחכמים התירו את הדבר, לתת יד בעקיפים לנשואי תערובות שיוכשרו אח"כ ע"י גירות חיצונית, והוא מביא שכן כתב הרב שלום קוטנא (שנקט שהנכריות הצטרפו מתחילה לעם ישראל מתוך כוונה טהורה, ובכל זאת לא הניחו להם להתגייר)]. בהערה כאן הבאנו את דבריו ודנו בהם⁸. אות ד - כך גם יוצא מדברי היפה ללב

⁷ הנביא מלאכי הוכיח את עם ישראל על כך שהם בעלו נכריות: "בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל ובירושלים, כי חילל יהודה קודש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר" (מלאכי ב, יא, וכבר הבאנו לעיל סעיף ג' שזהו אותו חטא הנשים הנכריות הנזכר בספר עזרא). מיד ממשיך הנביא ואומר כי יש בכך בגידה גם כלפי האשה הישראלית שלהם: "וזאת שנית תעשו, כסות דמעה את מזבח ה'... על כי ה' העיד בינך ובין אשת נעורייך אשר אתה בגדת בה והיא חברתך ואשת בריתך" (שם יג-יד). מעתה יש להבין את הדעות שסברו שעזרא הרשה לגייר את הנשים: כיצד הדבר יתכן?! והרי עדיין יש בכך בגידה באשת נעוריהם! ידידי הרב עמנואל בן ארצי תירץ שעצם הנישואין עם אשה שניה אינה בגידה באשה הראשונה (אני מעיר שאף שאמו"ר הרב משה ישמח שליט"א הראה במאמרו בסיני כרך צב עמ' רמ שדרכם של ישראל היתה להימנע מנישואין עם אשה שניה, מ"מ כיון שהדבר מותר, וכך עשו במצבים מסויימים, לכן אין בכך בגידה באשה הראשונה). הבגידה היא משום שישראל הלכו אחרי "בת אל נכר" ואחרי תרבותה ונטשו את האשה הראשונה. לכן, אם הנכריות יתגיירו אז ממילא הנכריות ואשת הנעורים יהיו שתיהן יחד, והבעל יחיה עם שתיהן, וממילא לא תהיה אז בגידה באשת הנעורים.

⁸ כתב בעל הציץ אליעזר בספרו הלכות מדינה (ח"ג, שער ה, פרק א): "עד כדי כך עלה הדבר בידיהם של עזרא ונחמיה להתגבר על השורש פורה ראש ולענה זה, עד שלא הוזקקו אפילו לטפל בענין גירות, דהיינו לגייר את הנשים הנכריות ובניהם או לגייר את הבעלים הנכרים בכדי לא להפריד בין המשפחות, אלא כולם הסכימו להעדיף (!) להיפרד מן הנשים הבעלים והבנים האלה ולהפרידם מקהל ישראל, מלגיירם לשם אישות וכדומה, שלא על טהרת הקודש של גירות נאמנה הנובעת מתוך הכרת דת האמת, בידעם שבסופו של דבר יהיו לרועץ בקרב בית ישראל להסירם מעל אלוקיהם ולבנים לא אמון במ. ובכל ספר עזרא ונחמיה לא נזכר אפילו ברמז עצת הגירות כדי שלא יצטרכו להפרד ממשפחותיהם...". עוד ראה בשו"ת ציץ אליעזר (חלק ה, סי' טו, אות ב) שהביא מחלוקת האם מגיירים אשה שמתגיירת שלא לשם שמים, וגיורה נובע מרצונה להינשא ליהודי. הוא כותב שלפי הדעות המתירות יש לתמוה למה עזרא לא גייר את הנכריות: "עמדתי בתימא בספרי הלכות מדינה ח"ג שער ח' פרק א' על פשר דבר בזה שבימי עזרא ונחמיה הפרידו הבעלים מהנשים הנכריות שלקחו להם בכח הזרוע, וגם את בניהם אשר נולדו להם מהם, ולא טיפלו כלל ועיקר בגיורם של אלה שרצו בכך, שהרי לא יצויר שלא נמצאו כאלה כלל ע"ש בדברי. ועולה בדעתי כעת ליישב שהוא מפני שהדור היה פרוץ הרבה בכך ופשה הנגע בממדים גדולים וגם יד השרים והסגנים היה במעל זה ראשונה, ולכן חששו מאד לבל יאמרו התירו פרושים את הדבר, לתת יד בעקיפים לנשואי תערובות שיוכשרו אח"כ ע"י גירות לפנים, ומצאו דאדרבה משום 'עת לעשות ליה' יש להבדילם בכל מחיר ולמנעם מלבוא בקהל ה', ולכן נהגו אתם בכל חומר הדין ולא קבלו מהם שום גרים, בידעם שאיך שלא יהיה נובע עיקר סיבת רצון התגיירותם בגלל איזה דבר מהבלי

(אה"ע"ז ד, ב, בתחילתו) הכותב שישראל הפרישו את הנכריות ולא גיירו אותן [אע"פ שאם הן היו מתגיירות היה מותר לקיימן], וזאת משום שמי שנשא גויה לפני גיורה לא טוב לכתחילה להישאר עמה אחר שתתגייר, משום שכבר נכשל בה [כעין דבריו כתב בטעמא דקרא (לגר"ח קנייבסקי, עזרא י, ב), שהם לא גיירו את נשותיהם משום שמובא (יבמות כד, ע"ב) שהנטען על הגויה ונתגיירה צריך להוציאה]. מדברי היפה ללב הללו עולה שבפועל ישראל לא רצו לגייר אף אחת מהנשים הנכריות [נראה מדבריו שכל הנכריות הופרשו, כלומר שהיו רק 113 חוטאים]. אות ה - לדעת העלי תמר עזרא נתן אפשרות של גיור, ואכן רוב

העולם... ולא לשם שמים מתוך אהבה טהורה לעם ישראל ותו. ושוב מצאתי בספר 'קונטרס כתורה יעשה' להרב שלום קוטנא ז"ל אב"ד דאייזענשטאדט (דף ב-ג) שכבר הקדימני בזה לבאר דאילו אחד או שנים או מעט יותר היו עושין כן היו מקבלים אותם, אבל המניעה היתה בזה שהיה מרבים מהעם, ויד השרים והסגנים במעל, וריבוי הזרים הנספחים על דרך זה היה לפח ולמוקש לשארית העם. ועיי"ש שמעיר גם סברא חדשה לומר דמכיון דעיקר קבלת הגירות בזמן הזה דליכא סמוכין הוא מטעם דאנן שליחותא דקמאי עבדינן, אם כן יש לומר דכל זה ניחא באלה דידעינן בודאי דבלב שלם ונפש חפצה ומשכלת באים להתגייר, אבל בכגון אלה שידעינן שיהו למורת רוח חכמי התורה ויפריעו את ילדי ישראל מלמלאכת העבודה הקדושה... בודאי בדרך זה לא עבדינן שליחותיהו...". מה היתה כמות החוטאים לפי דברי הצי"א הללו? לפי דבריו בהלכות מדינה נראה שעזרא הצליח לפעול ולתקן לחלוטין את המצב הבעייתי, ולפי"ז יוצא שהיו 113 חוטאים בלבד. אולם בדבריו המאוחרים יותר (בשו"ת ציץ אליעזר חלק ה, סי' טו, אות ב) הוא כותב שעזרא והחכמים לא נתנו אפשרות לנשים הנכריות להתגייר משום "שהדור היה פרוץ הרבה בכך ופשה הנגע בממדים גדולים וגם יד השרים והסגנים היה במעל זה ראשונה", ולכן עזרא והחכמים לא רצו לתת "הכשר" לתופעה זו. להבנתי קשה לומר שלשונו "הדור היה פרוץ הרבה... במימדים גדולים" מתייחסת ל-113 איש בלבד מתוך עשרות אלפי העולים לארץ. משום כך נראה שלדעת הצי"א (בשו"ת כאן) מספר החוטאים היו גדול הרבה יותר מ-113 איש, ושאר החוטאים סירבו לגרש את נשותיהם, ובכל זאת לא נתן להם עזרא אפשרות לגיירן, משום 'ע'ת לעשות לי'. אולם, ביאור זה בדבריו קשה, שהרי לפי"ז נותרו בעמ"י נושאי נכריות רבים, ולא מצאנו שעזרא הרחיק את הגברים הללו מישראל, ודבר מעין זה הרי גורם לתחושה שחטא שכזה הוא "לא נורא כל כך", וכיצד יתכן שעזרא העדיף זאת על פני גיור הנשים! [וניתן לתרץ ולומר שמ"מ כל איש בישראל ידע שאין להינשא לנכרית, ושראשי העם ילחצו עליו, והם לא יתנו יד לגיור הנכרית, וממילא כל איש לא ירצה להיכנס לתסבוכת שכזאת, ולכן הוא יתרחק מהנכריות] לכן, כמדומה לי שבהכרח להסביר את דברי הצי"א באופן אחר, ולומר שרק 113 איש חטאו בכך, ומ"מ כמות גדולה שכזו של אנשים נחשבת לפרצה ב"מימדים גדולים", ובייחוד כאשר ראשי העם והשרים חטאו בזה בעצמם. אוסיף ואעיר כי אחר העיון בדברים הנ"ל של הרב שלום קוטנא נראה שהוא סבר שנשים אלו נישאו ליהודים כבר במהלך גלות בבל, ועלו עמם לא"י מתוך שאיפה טהורה, ולמרות זאת עזרא לא גיירן כדי למנוע את התופעה. נביא את לשונו (קונטרס וכתורה יעשה לרב שלום קוטנא אב"ד אייזנשטט ח"ב ובו הוספה בשם ממתנה נחליאל, נדפס בחיי המחבר בעיר פקש בשנת תרנ"ט, דף ב ע"א, ואין הכוונה לקונטרס וכתורה יעשה ח"א שנדפס שם בשנת תרנ"ז). בתחילה הוא מקשה: "הלא הנשים הבאות אז ממרחק עם בעליהן, ששבו לשם ה' ולהידבק באומה ישראלית, הלא ברור שהניחו למול בניהם, וכמו כן ברור שברצוננו היו מגיירים אותם כדת וכהלכה, ובמה היתה המניעה (מלגירן)?!". כך היא תשובתו: "אילו היה אחד או שניים (שנשאו נכריות) או מעט יותר היו עושים כן (לשאת נכריות) היו מקבלים אותן (לגיירן), אבל היו מרבים מהעם "ויד הסגנים והשרים במעל" (עזרא ט, ב), וריבוי הזרים הנספחים על דרך זה היה לפח ולמוקש לשארית העם... עזרא שלח הנשים הנכריות אשר כבר באו בבית אמונה ועמדו על הפרק לעשות כרצון חכמים, והוא (עזרא) בעוצם בינתו ושגבת רוחו (קבע שיש) לשלחן מארצינו הקדושה... שילוח הנשים הרבות הבאות להתגייר ולגור בארץ...". בהמשך (דף ו, ע"ב) כתב "שבלי ספק היו מגדלים בניהם הללו (שנולדו מן הנכריות) בדרכי יהדות, ומלו אותם לשמונה, שלא מצינו שחטאו בדבר הזה, רק שחשבו שאין איסור בלקיחת נכריות, שבגלות בבל נשתכחה התורה מדלת העם כמו שכתב הרמב"ם בפרק יב מהל' איסורי ביאה דין א...".

הנשים התגיירו⁹ ורק 113 מתוכן לא רצו להתגייר ולכן הן הופרשו מבעליהן (עלי תמר קידושין, פרק ג, הלכה יב, ד"ה וכתורה יעשה, וכאן בהערה אביא את לשונו במלואה¹⁰). אות ו - מדברי הרמב"ם בתשובתו (לפי הגירסא הנחשבת למדוייקת) משמע לענ"ד שעזרא נתן אפשרות לגיור. אין ראייה מדבריו האם בפועל היו מהנכריות כאלו שרצו להתגייר [לשון הרמב"ם מובאת בהערה כאן¹¹]. אות ז - לפי הצעתנו (לעיל פרק ס"ה) הנשים הנכריות הן נשים שהתגיירו כבר, ומ"מ עזרא הורה להפרישן מסיבות שונות (שבוארו לעיל פרק סה, סעיפים ד-ו). מעתה, לפי דרכנו זו ודאי שלא היה מקום לגיירן בשנית. אות ח - הרב נתן שמואל ישראלוביץ' והרב

⁹ יש לענ"ד מקום להביא ראייה לכך שהיו נשים שהתגיירו: על הפרשת הנשים הנכריות נאמר "והמלאכה לא ליום אחד" (עזרא י, יג). מלשון "מלאכה" הנזכרת כאן למדו במכילתא דרשב"י (שמות לה, ב) שקידושין וגיטין נקראו "מלאכה" ולכן אסור לעשותם בשבת, עד כאן. יש לדון: הרי הפסוק שם עוסק בגירושין, וכיצד ניתן ללמוד ממנו שגם קידושין הם מלאכה?! היה מקום אולי לתרץ שאם גירושין הם מלאכה ממילא כך גם קידושין. אמנם, ניתן לתרץ בפשטות באופן אחר: עזרא לא רק הפריש את העם מהנכריות, אלא גם קידש אותם עם מי מהנכריות שהסכימה להתגייר.

¹⁰ זו לשונו: "וכתורה יעשה (עזרא י, ג) - ומכאן שעשו כפי מצוות התורה, ואלו נשים הנכריות שנתגיירו הם ובניהם (לענ"ד כוונתו שנתגיירו בעקבות פעולותיו של עזרא, וכך משמע מהמשך דבריו) לא גירשו אותם, כי דינם כבנות ישראל לכל דבר, ורק אותן נשים הנכריות שנשארו עכו"ם היה מההכרח לגרשם בכדי לעצור בעד התבוללות ישראל בעכו"ם ע"י נשואי תערובת. וכשתעמוד על החשבון תמצא שהפרישו רק קכ"ג נשים נכריות וכמה מילדיהם. וקשה שהרי זה היה כבר בעליה השניה של עזרא וסייעתו קהל גדול מישראל כמו שכתוב בנחמיה פרק ז, ומעזרא פרק ט א-ב ומנחמיה פרק ג פסוקים יג-יד משמע שמספר אנשים שהושיבו נשים נכריות היה הרבה יותר ממספר קכ"ג נשים. אלא ודאי שרובן של הנשים הנכריות התגיירו הן ובניהם. וכן בפרק ו פסוק א' כי נקבצו אל עזרא קהל רב מאוד אנשים ונשים וילדים כי בכו העם הרבה בכה. ונראה כמו שכתבתי שהרוב נתגיירו ורק קכ"ג אנשים היו להם נשים שנשארו עכו"ם והיה מהצורך להוציאם ולהבדיל אותם מכלל ישראל בגלל קיום האומה ותורתה. וראיתי בפירוש המלבי"ם (בעזרא י, ב) שכתב וזה לשונו: 'הנה לפי מה שחשב אח"כ שמות האנשים שנשארו נשים נכריות היו מועטים לערך העם שהיו עתה בא"י שהם היו ארבעה ריבוא אלפיים ושלוש מאות ושבעה, ועוד ז' אלפים וג' מאות ול"ז, כמו שכתוב בפרק ב, ובכל זאת היה החטא כללי, כאשר נעשה בפרהסיא והשרים לא מיהו בדבר וכו', ועל כן נחשב החטא הזה כאילו יצא מכלל העם ומטעם ערבות' וכו' (ע"כ דברי המלבי"ם, ולענ"ד מדבריו יוצא שאף אחת לא גויירה, מפני שלא ניתנה להם אפשרות להתגייר או מפני שהן לא רצו להתגייר). ולפמ"ש (דהיינו, בעל העלי תמר כותב כאן 'ולפי מה שכתבתי' לעיל, באופן אחר מהמלבי"ם, הרי זה מתורץ אחרת, שהרי) שמות האנשים שנשארו נשים נכריות וילדו בנים היו הרבה, ומפני כן בכה העם בכה הרבה אנשים ונשים וילדים במקרה שיחליטו להוציא את הנשים הנכריות ובניהם מכלל ישראל, ברם הם נתגיירו עם בניהם ורק נשים מקכ"ג אנשים נשארו בנכריותם, ואת אלו הוציא עזרא מבעליהם כדי להבטיח את קיום האומה בארצם בין אויביהם הסובבים אותם מסביב, וכמו שכתוב בנחמיה י"ג 'ובניהם הצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית', וכמו שאמר עזרא ושכניה בן יחיאל בשם העם 'וכתורה יעשה', ודין תורה שאלו שנתגיירו הן כישראליות גמורות הן ובניהם שנתגיירו אתן, אולם אלו הנשים האדוקות בע"ז יש להוציאם מבעליהם ומעמם".

¹¹ כתב הרמב"ם בתשובתו (מתורגמת מערבית): "בדבר בחזר... שקנה שפחה נוצריה וגיירה והוא מתייחד עמה... האם צריכים בית דין להוציא...? התשובה: ... כבר פסקנו פעמים אחדות בכגון אלו המקרים שישחררה וישאנה, ועשינו זאת מפני תקנת השבים ואמרנו מוטב שיאכל רוטב ולא שומן עצמו, וסמכנו על דבריהם ז"ל 'עת לעשות ליי הפרו תורתך'. ומסייעין לו לישאנה בעדינות וברוך, ויקבעו לו מועד לשאתה או להוציא, כמו שעשה עזרא ע"ה. והשי"ת יתקן את קלקולנו, כמו שהבטיח ואמר 'ואסירה כל בדיליך'. וכתב משה". בכמה מהדורות מסתיימת התשובה כבר במילים 'הפרו תורתך', והמשך התשובה אינו מופיע. כך במהד' אמשטרדם פאר הדור סי' קלב, ומשם נעתק ל'קובץ תשובות הרמב"ם' מהד' לפסיא סי' קל, ומשם לתשובות הרמב"ם מהד' פריימן סי' קנד, וראה מלאכת שלמה יבמות ב, ה. אולם הבאנו כאן את הנוסח לפי מהדורה הנחשבת מדוייקת יותר - תשובות הרמב"ם מהד' בלאו סי' ריא, ומשם נעתק בשו"ת הרמב"ם מהד' מכוון ירושלים סי' רנז.

חנוך שפרן (דבריהם הובאו בתוך 'שו"ת הרב"ז שפאראן', חלק אבן העזר, תשובות מבן המחבר, סי' ז, ולהלן סעיף טו הבאנו באורך את תשובתם, ע"ש) סברו שעזרא ונחמיה לא גיירו את הנשים, והסביר הרב שפרן שהוא משום שמדובר היה בנשים בז' עמי כנען שאסורים בחיתון גם אחרי גיורן, וכן בנשים עמוניות ומואביות שעזרא חשש שלאחר שסנחריב בלבל את האומות הן אולי באמת מבנות ז' עמי כנען. אות ט - יש מקום להתלבט האם לדעת המיוחס לראב"ע לעזרא היתה לנשים הנכריות אפשרות להתגייר [והן סירבו לכך], והדברים נידונו בהערה כאן¹². אות י - הגר"ח"ד הלוי סבר שעזרא נמנע מלגייר את הנשים הנכריות, והיו לנגד עיניו "שיקולים רבים לנהוג כפי שנהג. ההשערות יכולות להיות שונות ומגוונות. דרך משל, גדר פרצת נישואי תערובת, ביצור כללי של חיי הדת, וכדומה" [אין הכרח מה היתה כמות החוטאים לפי דבריו]. דבריו מובאים בהערה כאן¹³. אות יא - בתשובות ונהגות (לרב שטרנבוך) כתב שעזרא לא נתן אפשרות לגייר את הנכריות, וזאת משום שהיה ברור שאם הן התגיירו הן לא ישמרו לבסוף על המצוות. בהמשך דבריו הוא מציע פירוש נוסף, ולפיו נשים אלו כבר התגיירו בעבר בגיור בעייתי (וכהצעתנו לעיל פרק סה) וכעת עזרא והחכמים בדקו את מצבן, והיו חלק מהנשים שהזקנים הורו לקבלן משום שגיורן היה אמיתי (תשובות ונהגות ח"ב סי' תרצא, ודבריו מובאים בהערה כאן¹⁴). אות יב - בהערה כאן הבאתי שני מקורות נוספים,

¹² במיוחס לראב"ע (עזרא י, ד) כתב על הנשים הנכריות שהורחקו: "ולא מצאנו שהקריבו אחד מהם, ואולי הוציאו שלא היו גיורות כרות המואביה". לעיל (פרק סה סעיף ג אות ג) דנתי בפירוש דבריו והבאתי שבשו"ת משנה הלכות (ח"ז סי' רב) ובתורת המדינה (עמ' 165) הבינו שלדעתו הנשים והילדים הובאו לפני המנהיגים כדי שיראו מי מהם ראוי לעבור גיור ולקרבו, אולם התברר שאף אחד מהם אינו מתכוון להתגייר לשם שמים כרות המואביה. הבאתי שם שלענ"ד כוונתו אחרת, ולדעתו נשים אלו היו גיורות, והן לא הוכנסו לעמ"י משום שהתברר שאצל כל הנשים לא היה הגיור אמיתי כגיורה של רות, ולכן דינם של נשים אלו כנשים גויות ובניהם נחשבים גויים. אחר שה'משנה הלכות' מבאר את דברי המיוחס לראב"ע הוא מוסיף וכותב: "ואף שהיו בני ישראל מועטים בזמן הזה בארץ ישראל, ארבעים אלף איש, ובודאי רצו להרבות אוכלוסייהם, שהרי היו חצים עושים במלאכה וחצים מחזיקים הרמחים והמגינים והקשתות והשריונים, מ"מ לא רצו להתערב עמהם גוים אשר לא יתגיירו כהוגן כי אדרבה אלו יזיקו להם בבטחון (!)" [השווה גם שו"ת משנה הלכות ח"ג סי' קסה שהקשה מדוע עזרא לא גייר את הילדים (שהרי לגבי הנשים יש להסביר שהן התכוונו לגירות לשם נישואין ולכן לא קיבלו אותן, אולם לגבי הילדים צ"ע למה לא גיירו אותם)? וכתב ש"אין לומר שהנשים לא רצו להניח הבנים בלי להתגייר ולקבל גם אותם" (אעיר שכך פירש ב'משמחי לב' שהבאתי לעיל), ומדברי המשנה הלכות בהמשך דבריו נראה קצת שסבר שהילדים לא גויירו כדי שלא לחזק את אלו שנשאו נכריות].

¹³ בשו"ת עשה לך רב (ח"א, סי' כג) כתב הגר"ח"ד הלוי שאילו התורה כתבה מצוה לקבל גרים במפורש הרי אז "לא היה רשאי עזרא לדחות את הנשים הנכריות, והיה מחוייב עכ"פ לברר ולחקור כל אחת מהן, שמא יש בלבה רצון כנה להסתפח לעם ה', אף אם הדבר בא בשעה זאת מתוך אהבת בעלה. והלא גם רות המואביה נמשכה לעם ישראל מתוך אהבת חמותה בעיקר... כך היה חייב גם עזרא הסופר לנהוג אילו קבעה תורה מצוה מפורשת של קבלת גרים". אולם באמת התורה לא כתבה במפורש מצות קבלת גרים, וזאת בכדי לתת לחכמים כוח שלא לקבל גר במצבים מסויימים "כפי שנהג עזרא הסופר, שללא ספק היו נגד עיניו שיקולים רבים לנהוג כפי שנהג. ההשערות יכולות להיות שונות ומגוונות (דרך משל, גדר פרצת נישואי תערובת, ביצור כללי של חיי הדת וכדומה)". שוב חזר הגר"ח"ד על הדברים במקום נוסף (שו"ת עשה לך רב, ח"ג, סי' כט) וכתב שלכן "עזרא הסופר, גזר אומר לגרש את כל הנשים הנכריות שנישאו לישראל, ואפילו לא דן בהיתר גיורן" אע"פ שמצד הדין יכל לגיירן. ¹⁴ בתחילת דבריו כותב הרב שטרנבוך שעזרא והחכמים סברו שיש להפריש את הנשים, ולא כדעת אלו שסברו אז שצריך לגיירן, והסברא של עזרא היתה בגלל שהיה ברור שאם הן התגיירו הן לא ישמרו לבסוף על המצוות: "שכל חכמי ישראל הסכימו להפריש נשים נכריות, ואלו שהתנגדו סברו שראוי לגיירם ולא לשלחם, והן (=הנשים) בודאי היו מסכימים (צ"ל

העוסקים בעניינים הקשורים לנידון כאן¹⁵. אות יג - הגרי"מ אהרונסון כתב (במכתבו שנדפס בשו"ת נחמת שלמה לג"ר שלמה דוד כהנא 'אבי העגונות', סי' עד, ג): "ובעיקרא דמילתא אם לעכב הפסולים לישראל, מזקנים נתבונן – מעזרא, ובקידושין ריש ס"ט איתמר 'אביי אמר עלו מאליהם תנן, ורבא אמר העלום תנן... יעויין שם ובפירוש רש"י שם, וגם בעיקר קבלת הגרים לשם עליה. ופלא מדוע לא גייר עזרא הנשים הנכריות רק הפרישם, ויש לי הרהורי דברים בזה, ואקצר" [אגב, באותו השו"ת, בסימן נ', מובא מכתבו של הרב הוברמן (המכונה 'הצדיק מרעננה'), המתאר כיצד היו נשים שהצילו יהודים בשואה והניצולים רצו לגיירם ולקחתן לאשה, ועוד מצבים דומים, ולאילו יש להתייחס באופן מסוים, אך לעומתם היו יהודים שלקחו נשים נכריות רק בגלל שפרקו את עול היהדות, וחלקם לקחו אשת איש, או גרמניות ששפכו דם יהודי, ולאילו יש להתייחס בצורה אחרת: "נראה לענ"ד לקיים בהן גזירת אדוננו עזרא שלא להניחם אל גבול ישראל עד אשר יבדלו מנשיהם הנכריות"]. אות יד - ראיתי מביאים (בספר מסורת הגיור, ושם בפרק ו' מצאתי את כל המקורות המובאים עד לסוף סעיף זה) שהרב אלעזר לעוו מהונגריה (בספרו פקודת אלעזר יו"ד קטז) כתב בנוגע לימיו שאין לגייר אשה גויה שיהודי נישא לה בנישואין אזרחיים, וגם לא את ילדיה, שהרי "הוי סיוע לדבר עבירה, וייראה בעיני הפושעים האלה כהיתר הרצועה אם מקבלים בניהם לגירות", ולדבריו מטעם זה לא הסכים עזרא לגייר את הנשים והילדים. אות טו - הרב דוד הכהן סקאלי (קרית חנה דוד, ח"ב, יו"ד סי' יז, דף סח טור א) כתב ש"לא נמצא אחד" מנושאי הנכריות שגייר את הגויה או את בנו, וזאת משום ש"אין תקנה בגירות" שהרי "מאחר שמתחילה נשואם בגיותם והולידו מהם באיסור, כי לא שייך לומר בהם שיתגיירו לשם שמים, כי תחילתם הוכיח על סופם, ועוד כי בנים זרים ילדו ולא יצא מהם שום תועלת כאשר הוכחנו מיפת תואר..." [כמדומה לי שמדבריו אין ראייה כמה מבין החוטאים גירשו את נשותיהם]. אות טז - הרב יעקב עדס (מראשי ישיבת פורת יוסף, שו"ת חדות יעקב, חלק יו"ד ריש סי' יג) כתב שעזרא

מסכימות) לכך, רק שאדוקים (צ"ל שאדוקות) היו בדרכי הגויים ולא ישמרו לעולם המצוות כדן, ולכן הסכימו כל חכמי ישראל להפרישם דוקא, עם בניהם" (לפי פירושו זה עזרא לא נתן אפשרות להתגייר). בהמשך מציע הרב שטרנבוך פירוש אחר, ולפיו הנשים התגיירו כבר כשנישאו: "והאמת שאלולא דמסתפינא אמינא, שהני נשים נכריות בימי עזרא לא היו נכריות ממש בלי גירות, רק לקחו מבנות הארץ והטבילו וגיירו אותם בהדיוטות, רק הגירות לא חל שהיו דבוקים בע"ז ומעולם לא קיבלו עליהן באמת המצוות... דבאמת נתגיירו, אבל הרבה לא שמרו מעולם תנאי הגירות, ולכן הזקנים ישבו בבית דין והורו מי צריך להפריש הנכרית ומי לא, ואתי שפיר, ומיהו דבר זה צ"ב (=צריך בדיקה/בירור)". הרי שלפי פירושו זה היו נשים שהזקנים הורו לקבלן, משום שגירון היה אמיתי.

¹⁵ נביא כאן שני מקורות מהם ניתן להעלות מסקנות הנוגעות באופן עקיף בלבד לנושא שלנו: 1 - מדברי ר' צדוק הכהן מלובלין נראה שהבנים של הנכריות כן גיירו או לפחות צורפו לעם ישראל: "וכל זמן שהיו ישראל בארץ ישראל לא היה להם שום התחברות לעמים, רק אחר הגלות התחילו לחבר עמהם ועד שחטאו בנשיאת נשים נכריות, אלא ששבו על זה בתשובה שלימה על ידי עזרא ונחמיה. ומכל מקום כמדומה בעיני דהבנים שהשימו, הן הם, או צאצאיהם, שנשתמדו בימי היונים ועוררו השמדות שהיו על ידי משומדים מבני ישראל ככתוב ביוסיפון" (רסיסי לילה אות נז). מדבריו משמע שהבנים כן נכנסו לתוך עמ"י, ואולי יש לדחות שעזרא דחה אותם אך הם חדרו בכל זאת במהלך הזמן. 2 - בספר מקרא קודש (לרב צבי הרשמן, אב"ד ליפחוביץ, דף ו, א) שאל מדוע בעזרא ט, א, אסרו להינשא לעמוניות ולמואביות ולא סמכו על הדרשה 'עמוני ולא עמונית?' הרב הרשמן משיב שהוא בגלל שסומכים על דרש זה רק כאשר אותה גיורת "לא עשתה מעשה עמה", כגון רות שעשתה חסד עם נעמי וזה ההיפך ממעשה המואבים שהיו כפויי טובה ואכזרים כלפי עמ"י. ע"כ דבריו. יתכן לומר שהוא בא להסביר מדוע הפרישו את הנשים ולא גיירו אותן, והוא מתרץ שגירון לא יועיל שהרי גם אז לא יהיה ניתן להינשא להן, שהרי הן אחזו בתרבות בני עמון ומואב [אולם, יתכן שכוונתו אחרת: לדעתו הנשים המואביות והעמוניות כבר התגיירו לפני כן, ולכן הוא מסביר מדוע גירון לא היה מועיל להתיר להינשא להן].

לא הסכים לגייר אף אחת מהנשים ואף אחד מהילדים, והרחיק אותם מבעליהן ומאביהם בעזרת הכוח הגדול שהיה לו, וכתב שבמצב בו אם לא נגייר את האשה ישאר היהודי עמה, ואין ידו תקיפה להפרידם, בזה אין הנידון דומה למצב בימי עזרא ולכן בזה יש לדון כיצד עלינו לנהוג. הרי שמדבריו עולה שעזרא הצליח להרחיק את כל הנשים מבעליהן. אות יז - הגאון ר' אליהו גוטמאכר (שו"ת אדרת אליהו יו"ד סי' פה, דף שכג טור א ד"ה ויש) כתב שלכאורה יש לומר שעזרא לא הסכים לגייר את הנשים והילדים, שהרי כך יש לנהוג ע"פ התורה, ומשמע שכוונת הרב גוטמאכר לומר שכיון שנשאו את הנכריות באיסור ממילא חובה עליהם ע"פ התורה לגרשן, ואין יכולת לגיירן. אולם בהמשך דבריו (דף שכד טור ב) כתב הגר"א גוטמאכר שעזרא הסכים לגייר את מי שראו בה שגיוורה יהיה אמיתי, ונראה שזה מסקנתו בביאור הדברים. אות יח - הרב עוזיאל (פסקי עזיאל בשאלות הזמן, ריש סי' סד) כתב כמה אפשרויות מדוע הנשים לא התגיירו: מפני שלא מגיירים גויות שנישאו ליהודי, וכן לא את בניהן, או משום שהמשפחות לא הסכימו שהבנים הללו יתגיירו [ואם היו מסכימים היה עזרא מסכים לגיירם], או משום שבית דינו של עזרא "מצאו הרחקה זאת להכרחית, להבדיל לגמרי כל תערובת בין בני ישראל לבני בנות הנכר... ולכן אין ללמוד מזה הלכה לדורות". אות יט - הרב צבי הירש קלישר כתב שהנשים לא גיירו מפני שהן לא הסכימו להתגייר או מפני שהן היו משבעת עמי כנען כמפורש בעזרא (הובאו דבריו בשו"ת רבי עזריאל הילדסהיימר, יו"ד סי' רכט דף ער טור ב. על שיטה זו לפיה היו הנשים מז' עממין ראה להלן סעיף ט וכן סעיף טו בהערות). אות כ - הרב אברהם פרייס (משנת אברהם על הסמ"ג, לא תעשה קטז, עמ' 275 אות ו) כתב שעזרא לא גייר את הנשים משום שהם "הושיבו נשים משבעת עממין, כדכתיב שם מקודם, ולכך אי אפשר היה לגייר אותן ואת בניהם". אות כא - הרב חזקיה שבתאי (דברי חזקיהו ח"ב יו"ד סי' א עמ' ט) כתב שהנשים הנכריות הורחקו ולא גויירו משום שגיוורן לא היה מועיל, שהרי שם נשאו הכהנים שפחות חרופות (כמובא בגמ' כריתות, ונתבאר לעיל פרק סה, ג, ב) ולכן גם אם היו מגיירין אותן היה אסור לכהנים לשאת אותן (ולא זכיתי להבין דבריו, שהרי רק חלק מאלו שגרשו את נשותיהם היו כהנים, ורק חלק מהכהנים נשאו שפחות חרופות כמבואר בגמ' שם). אות כב - הרב יגאל אריאל (תחומין יב, פרק ב סעיף 2) הביא כמה סיבות מדוע הנשים לא גויירו, ובין היתר הציע שהוא מפני שבנישואין עמן היתה בגידה באשה היהודיה, ולכן לא די היה לגייר את הנכריות אלא היה צורך לגרשן.

סעיף ח - האם "הנשים הנכריות" הנזכרות בעזרא היו גיורות או גויות?

לעיל פרק ס"ה הארכנו מאוד בענין זה, ושם הבאתי ראיות רבות לכך שהנשים הנכריות הנזכרות בספר עזרא היו גיורות, והבאתי שם שכך עולה מדברי כמה חכמים (הלא הם: משנת רבי אליעזר, מדרש הביאור, הרב קאפה [שהביא לזה ראיה מהרס"ג ומהרמב"ם], דורות ראשונים, יערות דבש, הרב דוד צבי ביימיל שדבריו הובאו אצל המהרש"ם שלא דחה אותם, דעת סופרים, משבצות זהב לרב וייס, הרב הרשמן, הרב שטרנבוך, אחד הפירושים ברב יואל שוורץ, אחד מהפירושים ברנת יצחק, הגר"מ מאזוז, ואולי כך סבר חובות הלבבות, ונראה שכן עולה מספר הקבלה לראב"ד שדבריו הובאו בספר יוחסין). הבאתי שם (פרק סה, סעיף ג, אות טו) שיש מפרשים שנקטו שהנשים הנכריות הן גויות (הלא הם: מאירי, רמ"ד ואלי, וכך מסתבר יותר להסביר בדעת החכמים הבאים, אף שאין בזה הכרח: ר"י סקילי, רלב"ג, אברבנאל, יפה תואר, המלאך רפאל בירדוגו, המקנה, יפה ללב, עלי תמר, מדרש שמואל, ב"ח, מלבי"ם. כך גם נראה מדברי

כמה חכמים שהובאו להלן סעיף יג: מנורת המאור לר"י אבוהב, צאינה וראינה, ופירוש רבי אברהם בן שלמה, ועי"ש שכך יוצא מדברי הרב אליעזר שלום הכהן ליוטעווסקי זצ"ל, והאדמו"ר הפני מנחם מגור, וכן עולה מדברי הרב אברהם ריבלין, והגר"מ מאזוז שליט"א במקום אחר, וקצת נראה שבדרכם פסעו הגרי"ד סולוביצ'יק מבוסטון, ובעל שבט הלוי).

סעיף ט – מאלו עמים היו הנשים הנכריות? האם הן היו מז' עמי כנען?

בתקופת השופטים, מעט לאחר כניסתם הראשונה של ישראל לארץ, חטאו ישראל ונשאו נשים מז' עמי כנען (שופטים ג, ה): "ובני ישראל ישבו בקרב הכנעני החתי והאמורי... ויקחו את בנותיהם להם לנשים, ואת בנותיהם נתנו לבניהם, ויעבדו את אלוהיהם". בתקופת עזרא, מעט לאחר שיבת ישראל השנייה לארצם, נשאו ישראל נשים נכריות. האם יתכן שגם כאן מדובר היה בנשים מז' עמי כנען?

בעזרא ט, א-ב, נאמר ששרי העם אמרו לעזרא: "לא נבדלו העם ישראל והכהנים והלויים מעמי הארצות כתועבותיהם לכנעני החיתי הפריזי היבוסי העמוני המואבי המצרי והאמורי. כי נשאו מבנותיהם להם ולבניהם...". בהמשך אותו הפרק (פס' י-יד) התפלל עזרא בפני הקב"ה ואמר: "ועתה מה נאמר אלהינו אחרי זאת, כי עזבנו מצוותיך. אשר ציוית ביד עבדיך הנביאים לאמר: **הארץ אשר אתם באים לרשת** ארץ נדה היא בנדת עמי הארצות, כתועבותיהם אשר מלאוה מפה אל פה בטומאתם. ועתה בנותיכם אל תתנו לבניהם, ובנותיהם אל תשאו לבניכם, ולא תדרשו שלומם וטובתם עד עולם, למען תחזקו ואכלתם את טוב הארץ והורשתם לבניכם עד עולם... הנשוב להפר מצוותיך ולהתחתן בעמי התועבות האלה!?!...". מפסוקים אלו נראה שישראל התחתנו עם ז' עמי כנען, ובנוסף עם עמוניות מואביות ומצריות. כך פשוט

הפסוקים, וכך אכן עולה מדברי כמה מהמפרשים (רלב"ג פס' ב, משמחי לב, דעת סופרים, וכן פירשו הרב ישראלוביץ' והרב חנוך שפרן, שדבריהם הובאו בתוך 'שו"ת הרב"ז שפאראן', חלק אבן העזר, תשובות מכן המחבר, סי' ז, ולהלן סעיף טו הבאנו באורך את תשובתם, וראה במלבי"ם ובמצו"ד, וראה גם מלבי"ם נחמיה יג, ג. לעיל סעיף ז אות יט ואת כ הבאנו שהרב קלישר והרב פרייס כתבו שעזרא לא גייר את הנכריות כיוון שהן היו מז' עמי כנען, אך לענ"ד צ"ע מדוע הם התעלמו מכך שהיו גם מואביות וכו'). לעומתם בדעת מקרא פירש ר"מ זר כבוד את הפסוקים באופן אחר, ולדבריו ז' עמי כנען לא היו קיימים עוד בימי עזרא, ולכן היהודים לא נישאו להם, אלא לעמים שהובאו לארץ ע"י מלכי אשור בבל ופרס, שהתנהגותם דמתה לתועבות עמי כנען (כאן בהערה נדון בביאור הפסוק בעזרא ט, יב, וכיצד פסוק זה יתפרש לפי שתי הדעות הנ"ל) (נעיר כי בדעת מקרא (הקדמה, עמ' 13, וכן עזרא ט, א, הערה 7) הובאה סברא לפיה מכיון שבתורה נזכר רק איסור חיתון לעמי כנען ולמצרים מואבים ועמונים, לכן עם ישראל נשאו נכריות משאר הגויים, דבר שלפי סברתם היה מותר. עזרא הרחיב את האיסור לכל הגויים, והרחיק את נשותיהם הנכריות. סברא זו הובאה כבר אצל ר"ש הכהן במאמרו בסיני עג, ג-ד, עמ' קנז ואילך. לענ"ד יש להעיר שאמנם הסבר זה מבאר יפה את הפסוק בעזרא ט, א, אך יש להקשות עליו קצת מהמובא בנחמיה יג, א-ג, שם נזכר כי שנים ספורות לאחר מכן נישאו נשים יהודיות לגברים מואבים ועמונים, ומכאן שישראל לא שמרו אף על איסורי נישואין המפורשים בתורה. ואמנם, קושיא זו אינה קשה לפי ביאור הדעת סופרים לנחמיה שם, וראה בהצעתו המחודשת של חיים ברודי, במאמרו 'גרגרים', בתוך 'לדוד צבי - ספר היובל לרד"צ הופמן', עמ' 172, אות ב). עוד נעיר, כי לעיל (סעיף ד) הבאנו שיש מי שנקטו שנשיאת הנשים הנכריות אירעה כבר בבבל, לפני העליה לא"י. לפי דרכם מסתבר לפרש כפירוש ר"מ זר כבוד, שהרי לא מסתבר שבארץ בבל נישאו ישראל דווקא לז' עמי כנען [ולמואב עמון ומצרים]. אמנם אין ראייה זו

מוכרחת (שהרי יתכן לדחוק ולומר שהבעיה החלה בבבל ולאחר העליה לא"י הוסיפו ישראל נשאו נשים מז' עממין, ועל זה התרעמו השרים, ואז עזרא הפריש את הנשים מז' עממין, או אולי את כל הנכריות, וכע"ז הצענו לעיל סעיף ד אות א). מדברי ספר הקבלה לראב"ד עולה שהנשים הנכריות היו מהכותים שהובאו לארץ ע"י סנחריב [הובאו דבריו לעיל פרק סה סעיף ב אות ד, וראה שם סעיף ג אות ד], והרי זה חיזוק לפירוש ר"מ זר כבוד.

סעיף י - האם ישראל נתנו מבנותיהם לגויים?

בספר עזרא ובספר מלאכי מתוארת התופעה של גברים יהודים שנשאו נשים נכריות. האם היתה באותו הדור גם תופעה של נשים יהודיות שנישאו לגברים גויים?

תופעה נדירה כזו התרחשה עם כניסתם הראשונה של ישראל לא"י, וכפי שמובא בספר שופטים: "ובני ישראל ישבו בקרב הכנעני החתי והאמורי... ויקחו את בנותיהם להם לנשים, ואת בנותיהם נתנו לבניהם, ויעבדו את אלוהיהם" (שופטים ג, ה-ו, וראה יהושע כג, יב¹⁶). האם גם בימי עזרא אירעה תופעה דומה?

בספרי מלאכי עזרא ונחמיה נזכרה בעיית הנשים הנכריות כמה פעמים, אך לא מצאתי שום מקום בו נאמר במפורש שבנות יהודיות ניתנו לגויים. מסתבר מאוד לפיכך שישראל נשמרו מכך, שהרי דרך האשה להיגרר אחר בעלה (בהערה כאן ציינתי שיש דעות האם האשה נמשכת יותר אחר הבעל¹⁷). שו"ר שאכן הר"י

---

¹⁶ מעניין לציין שחשש ממצב כזה נזכר בדברים ז, ד: "כי יביאך ה' אל הארץ... שבעה גויים רבים ועצומים ממך... בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך, כי יסיר את בנך מאחרי... כי אם כה תעשו להם: מזבחותיהם תתוצו... ופסיליהם תשרפון באש, כי עם קדוש אתה ליי אלוהיך...". בשמות לד, טו, לא נזכר חשש מפני מצב כזה [ובהעמק דבר פירש מה הטעם בזה]: "הנני גורש מפניך את האמורי והכנעני (ושאר ז' עממין)... את מזבחותם תתוצון וכו'... פן תכרות ברית ליושב הארץ, וזנו אחרי אלוהיהם וחבחו לאלוהיהם וקרא לך ואכלת מזבחן. ולקחת מבנותיו לבניך, וזנו בנותיו אחרי אלוהיהן והזנו את בניך אחרי אלוהיהן". אעיר שלא הבנתי כיצד כתב בדעת סופרים מלאכי ב, יא: "כאן כמו בספר שופטים ג, ו, לא הואשמו ישראל שנתנו בנותיהם לגויים, כי אם שהם לקחו להם נשים נכריות. בשתי התקופות הם לא נתנו את בנותיהם לגויים". דבריו מנוגדים לכאורה לפסוק שהבאתי מספר שופטים.

¹⁷ ר"י אברבנאל כתב בפירושו למלאכי ב, י, שדרך העולם היא שהאשה נגררת אחר אלילי בעלה, גם בר"י אברבנאל שמות לד, טו, כתב כך, וכע"ז במלבי"ם שמות שם. בגמ' (עבודה זרה לו, ע"ב) מובא שאיסור התורה "לא תתחתן במ" הוא רק ב"עכו"ם הבא על בת ישראל, דמשכא בתריה", אבל ב"ישראל הבא על העובדת כוכבים" אין איסור תורה, ולכן בזה הוצרכו חכמים לגזור (פשט הגמ' שגוי הבא על יהודיה הוא איסור תורה, וכן סבר אבני מילואים טז, סק"א, אולם לתוס' ר"ד ורש"ש הכוונה שזו גזירה מבית דינו של שם, וכן באנצ"ת ערך גוי עמ' רח"צ בשם תוס' ור"ן). מגמ' זו עולה שאשה יהודיה נמשכת אחרי הגבר הגוי שאליו היא נבעלת יותר ממה שהגבר היהודי נמשך אחרי הגויה שאותה הוא בועל, והמפרשים הסבירו מדוע אשה נמשכת יותר אחר הגוי (תורת חיים ע"פ ליקוטי מהרי"ל; חידושי מהר"י שפירא; סדר יעקב, הובאו בילקוט ביאורים במתיבתא). לעומת המקורות הנ"ל הרי שבתויו"ט (יבמות פרק ב, משנה ה) כתב ע"פ הנימוקי יוסף (יבמות דף ה ע"א, מדפי הרי"ף, ד"ה כי יסיר) שדרך הבעל להניח לאשתו לעשות כרצונה ולכן האשה עצמה הנישאת לגוי לא תעבוד ע"ז, וחשש התורה הוא לילדים שיוולדו להם (וכן עולה לענ"ד מדברי העמק דבר שמות לד, טו). וראה יפה ענף (על קה"ר ז, כג, ו, ד"ה ואכתי איכא) שכתב שאמנם אשה גוררת את בעלה אך הבעל גורר עוד יותר את אשתו לע"ז, ועוד הצייע לחלק שאם בא עליה בזנות היא גוררת אותו ואם התחתן איתה אז בנוסף היא נגררת אחריו, ואח"כ כתב שמה שבעל גורר את אשתו זה בנישואי התבוללות

אברבנאל והדעת סופרים כתבו שבנות ישראל לא נישאו לגויים בימי עזרא (בדעת סופרים עזרא ט, ב, ד"ה מבנותיהם, כתב שישראל לא נתנו לבנותיהם להתחתן עם גויים, ואפילו לא לגברים גויים שהתגיירו, ושוב כתב כך בדעת סופרים עזרא י, יז, ד"ה אנשים. ר"י אברבנאל כתב בפירושו למלאכי ב, י: "ולא האשימם הנביא פה ולא גם כן בספר עזרא שהיו נותנים בנותיהם לגויים, כי אם שהיו לוקחים להם נשים נכריות אולי היו עושים זה בחושבם שהם ימשלו בנשותיהם ולא יתפתו לעבוד ע"ז שלהם, אבל בנות ישראל לא הגיעה רשעת הדור להיבעל לגויים כי ידעו שבהכרח תמשך האשה אחר עבודת בעלה, גם שחרפה היה להם לתת את בנותיהם לאיש אשר לו ערלה, ולכן לא נזכר דבר מזה בתוכחות הנביא מלאכי ועזרא כי אם דבר הנשים הנכריות").

בעזרא ט, יב (וגם בנחמיה י, לא), מוזכר באופן כללי האיסור לתת את בנות ישראל לגברים גויים. אין מכך ראייה, שהרי ניתן לומר ששם רק הזהירו את ישראל שלא יזדוודו יותר ויגיעו עד לשפל שכזה, וכן פירש בדעת סופרים (על מלאכי ב, יא, הערה לה).

בעזרא י, יא, מתואר כיצד פונה עזרא אל היהודים ומתחנן: "הַבְּדִלוּ מֵעַמֵי הָאֲרֶץ וּמִן הַנְּשִׂים הַנְּכָרִיּוֹת". במצודת דוד ובדעת מקרא פירשו את כפל הבקשה באופן הבא: היבדלו מעמי הארץ ואל תיתנו להם את בנות ישראל, ובנוסף היבדלו מהנשים הנכריות שלא תקחום לבניכם¹⁸. המפרשים האחרים על הפסוק לא ביארו כלום, ומזה נראה שלא פירשו כפירוש זה¹⁹. לענ"ד פירוש המצו"ד דחוק (וראה לעיל פרק סה, סעיף ב, אות ו, שם הצענו פירושים אחרים לפסוק), שהרי כאמור לא נזכרה בפסוקים תופעה כזאת.

מנחמיה יג, א-ג, עולה בפשטות שהיו נשים יהודיות שנישאו לעמונים ומואבים, אולם אין משם ראייה לענייננו, שהרי נראה ששם מדובר על גברים מואבים ועמונים שהתגיירו [שיש איסור להינשא להם גם לאחר גיורם], וכך אכן ביארו רלב"ג מלבי"ם ומצודת דוד, וכ"כ בראב"ע דברים כג, ב (וכע"ז בדעת סופרים, וראה מה שכתבנו לעיל פרק סה, סעיף ג, אות ה, בביאור הפסוק הנ"ל בנחמיה. ראיתי כמה ספרים שכתבו שהמיוחס לרש"י בנחמיה שם סבר שמדובר בגויים גמורים, אך לענ"ד אין הכרח לפרש כך בדבריו, ויתכן שכוונתו לגרים מעמון ומואב כדעת שאר המפרשים).

סעיף יא - האם גם נחמיה הפריש נשים, או רק הזהיר לא לשאתן?

עזרא הסופר מצא יהודים שנישאו לנכריות והפריש את הנכריות הללו מבעליהן. האם גם בימי נחמיה הופרשו נשים נכריות מבעליהן?

אך כששניהם יהודים האשה גוררת את בעלה, ועוד תירץ שבמידות האשה היא הגוררת ולענין המרת דת הבעל הוא הגורר, עי"ש עוד.

¹⁸ הציץ אליעזר כתב (בספרו הלכות מדינה, ח"ג, שער ח, פרק א): "...עזרא ונחמיה...לא הוזקקו אפילו לטפל בענין גירות, דהיינו לגייר את הנשים הנכריות ובניהם או לגייר את הבעלים הנכרים (!) בכדי לא להפריד בין המשפחות...", ומכאן שהצי"א סבר כדעת המצו"ד. אמנם מסתבר יותר לענ"ד שמדובר בשגרת לשון, והצי"א לא התכוון לקבוע דעה בענין זה.

¹⁹ כמדומה לי שבדר"כ מעתיק המצו"ד את דבריו ממפרשים קדומים לו, אך כאן לא מצאתי מי שפירש כך לפניו.

בנחמיה יג, כג-כח, מובאים דבריו של נחמיה: "גם בימים ההם ראיתי את היהודים הושיבו נשים אשדודיות עמוניות מואביות... ואריב עמם ואקללם... ואשביעם באלהים: אם תתנו בנותיכם לבניהם, ואם תשאו מבנותיהם לבניכם... ולכם הנשמע לעשות את כל הרעה הגדולה הזאת למעול באלהינו להושיב נשים נכריות". הרי שנחמיה מתאר כיצד הזהיר את עמ"י שלא לחטוא (וראה גם נחמיה י, לא), אך הוא אינו מזכיר כי הפריש את הנשים הנכריות שכבר נישאו ליהודים. כך גם כתב בביאור דעת סופרים.

מאידיך, בנחמיה ט, ב, מובא שישראל נבדלו מבני נכר, ולדעת כמה מפרשים מדובר באירוע שהתרחש בימי נחמיה (לדעת הרי"ד נחמיה ז, עג, והרלב"ג נחמיה ז, ד, ורמב"ן ויקרא כו, מג, ודעת מקרא, מדובר שם על אירוע שהתרחש בימי נחמיה, ודלא כמיוחס לרש"י נחמיה ז, ה, ומשמחי לב למלאך רפאל בירדוגו, שפירשו שאירוע זה התרחש בימי זרובבל). גם מהפסוק בנחמיה יג, ל, ("וטיהרתים מכל נכר") ניתן להבין שנחמיה הפריש את הנשים, אף שאין הכרח לפרש כך את הפסוק. ראה גם נחמיה יג, ג (שם מתואר, כפי שכבר ציינו לעיל בסוף סעיף י, כיצד הובדלו מישראל תערובת נכרים מואבים שהתגירו ונישאו ליהודיות למרות האיסור להינשא למואבי שהתגיר. עוד נעיר כי נראה שהרב נתן שמואל ישראלוביץ' הבין שנחמיה הפריש את הנשים, הובאו דבריו בתוך 'שו"ת הרב"ז שפאראן', חלק אבן העזר, תשובות מבן המחבר, סי' ז).

סעיף יב – האם מה שאמרו חז"ל (סנהדרין צג, ע"א) שהנשים של בני יהושע הכה"ג לא היו "הגונות לכהונה" כוונתם שהן היו גרושות או שהיו נכריות?

בענין זה הארכנו לעיל פרק סז, ע"ש, ונסכם כעת בקצרה את שלשת השיטות שהבאנו שם:

השיטה הראשונה: בני יהושע נשאו גרושות וכדו' שאינן הגונות לכהנים [ובנוסף נשאו בני יהושע נכריות, כנזכר בספר עזרא]. כך ביאר הרב מרדכי שנדורפי, וכך כנראה פירשו במנורת המאור לר"י אבוהב, ובצאינה וראינה, ובפירוש רבי אברהם בן שלמה, ושכן פירשו הרב אליעזר שלום הכהן ליוטעווסקי זצ"ל, והאדמו"ר מגור הפני מנחם. [אולם, מראשונים ואחרונים רבים מאוד עולה שחטא הנשים "שאינן הגונות לכהונה" הוא אותו חטא הנשים הנכריות שנזכר בספר עזרא (משנת ר"א, מנורת המאור לר"י אלנקווה, רש"י, רד"ק, ר"י קרא, ר' דוד הנגיד, מדרש עזרא לר"ש מסנות, ספר מלמד התלמידים, אלשיך, מלבי"ם, ר"ש שבזי, יעב"ץ, ר"ח הכהן מארם צובא, סידורו של שבת, ועוד חכמים), ולפיכך בהכרח שהם לא נוקטים כדרך הראשונה הנ"ל. לפי דעתם צ"ל שיש לצעוד באחת משתי הדרכים האחרות שנביא מיד].

השיטה השנייה: הנשים הנכריות הנזכרות בספר עזרא הן גיורות. הכהן אסור בגיורת, ולכך כוונת רב פפא שאמר שבני יהושע נשאו נשים "שאינן הגונות לכהונה". כך פירשתי לעיל פרק ס"ה, והבאתי שם ששו"ר שכך כתב בפירוש דעת סופרים, ושכ"כ הרב יחיאל מיכל שטרן, ושכן מצאתי בדברי הגאון רבי אהרן ווירמש זצ"ל [ולדעתו כך יש לגרוס בדברי המנורת המאור הנ"ל (ואולי גם בדברי ר' אברהם בן שלמה ובלשון הצאינה וראינה)]. נראה שכך גם יסברו כל המפרשים שהבאתי לעיל (סעיף ה) שסברו שהנשים הנכריות הנזכרות בספר עזרא הן גיורות.

השיטה השלישית: בני יהושע נשאו גויות, ומה שאמר רב פפא שהם נשאו נשים "שאינן הגונות לכהונה" הוא לשון נקיה וכדו' (הרב אברהם ריבלין, הגר"מ מאזוז שליט"א, ועוד).

סעיף יג - מדוע יהושע הכה"ג לא מחה בבניו?

מובא בחז"ל (סנהדרין צג, ע"א) שיהושע הכה"ג נענש, משום שלא מחה בבניו שנשאו נשים שאינן הגונות לכהונה. מדוע לא מחה יהושע בבניו?

ניתן לומר שיהושע חשב שמחאתו לא תועיל. כך מובא בפירושו ר' אברהם בן שלמה (לזכריה ריש פרק ג, צוטטו דבריו במלואם לעיל סוף פרק ס"ז): "...ולא מיחה בהן. וכי דרכו שליהושע שלא למחות בדבר זה? אלא שלא היו מקבלין ממנו". שו"ר שר' שמואל ירושלמי הביא בילקוט מעם לועז זכריה ג, א, בשם ספר תפארת הקדש, שיהושע לא מחה בבניו "כיון שידע שלא יקבלו תוכחתו, ומוטב שיהיו שוגגים".

עוד ניתן לומר שיהושע מחה בהם, אך לא עשה זאת בחזקה כפי שהיה ראוי לו.

לפי פירושים אלו יש להבין מדוע נענש יהושע? יתכן להסביר שהיה על יהושע להאמין יותר בכוחו להוכיחם, או שהיה עליו להאמין יותר בכוח בניו לשוב, או שהיה לו קצת נגיעה של עצלות וכדו' לפי רום מעלתו.

בספר עין צופים (לרב עזריאל קושלבסקי, הפטרת בהעלותך) כתב שיהושע לא מחה בהם כי "היה סבור שע"י שיקרבם יחזרו בתשובה" [ובגדיו נחרכו היינו שכלפי חוץ היה נראה שאינו מוחה בהם בחטא, אך באמת גלוי לפני שמיא שנהג כראוי].

הבאנו (לעיל פרק סז, סעיף ג, בשם הרב עמנואל בן ארצי) שלפי הדעה שבניו לא נשאו גויות אלא נשאו נשים כשרות שאינם הגונות לכהונה, הרי אז אפשר להסביר שהכוונה לנשים שאינן מיוחסות, ואין איסור בדבר, ולכן בחר יהושע שלא למחות בבניו, בגלל טעמים חינוכיים וכדו'.

עוד הבאנו (בפרק סה, סעיף ג, אות יב) שהדעת סופרים כתב שיהושע לא מחה בהם כי מדובר היה בנשים שהתגיירו ולכן יהושע סבר שהדבר מותר [ולענ"ד לפי"ז צ"ל שעונשו היה משום שהיה עליו טענה מדוע לא ראה למרחוק שנשים אלו ישפיעו לרעה על עמ"י].

סעיף יד – האם יהושע הושלך לכבשן כבר בימי נבוכדאנצר? האם השלכתו לכבשן היא פשט או

דרש?

לעיל פרק ס"ו הרחבנו בביאור דברי חז"ל אודות יהושע הכה"ג שהושלך לכבשן. ביארנו את הרמזים בפסוקים שיש לדרשת חז"ל, דנו האם השלכתו לכבשן היא פשט או דרש, וכן האם היא התרחשה במציאות או במראה הנבואה, וכן דנו האם הוא הושלך לכבשן כבר בימי נבוכדנאצר. עיין שם.

סעיף טו (נספח) – תשובת הרח"ה שפרן בצירוף ביאור והערות

כנספח לפרק זה נביא את תשובת הרב חנוך העניך שפרן [להלן: הרח"ה], בצירוף ביאור והערות.

הרח"ה שפרן נסמך ע"י הגדול ממינסק ועוד חכמים. נתמנה בגיל 18 לרב בעיירה יבלואר, ואח"כ שימש כחבר הרבנות בבוקרשט, וכרב בא"י. ערך את ספר השו"ת של אביו, הגאון הרב"ז שפרן. נפטר בשנת ה'תשי"ט. דבריו נדפסו בספרים 'קטעים מיצירתו' 'מנחת חנוך' ו'דרושי חנוך'.

הרב נתן שמואל ישראלוביץ כיהן כרב בעיר טראגובישטה/טרגוישטע, בין השנים תר"פ-ת"ש לערך. שלש שאלות הלכתיות ששלח אל הרב"ז שפרן, המכנה אותו "הרה"ח המופלג וכו' מוה"ר", מובאות בשו"ת הרב"ז שפרן (יו"ד סי' עב, סי' פ, וסי' צד). פרסם ספר בעברית הנקרא 'ספרות', ושני ספרים ברומנית.

תשובת הרח"ה שפרן המובאת כאן נדפסה בתוך 'שו"ת הרב"ז שפאראן' של אביו (חלק אבן העזר, תשובות מבן המחבר, סי' ז), ובסיומה כתב הרח"ה שתשובתו "היתה למראה עיניו של אבא מרי הגאון האמתי הרב"ז ז"ל, ובירך ברכת הנהנין, ואמר לי יישר כחך".

צירפתי לתשובה הערות, והבאתי כמה תמיהות על דבריו. כולן מובאות בתחתית הדף. תודתי מסורה לרב חנניה שפרן שליט"א [נכד אחיו של הרח"ה] שהואיל לעבור על דברי והוסיף שתי הערות.

נביא כעת את לשון התשובה, ובהערות יובאו ביאורינו והערותינו.

להרה"ג מו"ה נתן שמואל ישראלאוויטש נ"י רב בקהילת טירגווישטי. הגעתי לפרק התקבל מכתבו הנעים, בו התפלא כת"ר על עזרא ונחמיה שציוו על היהודים שהתחתנו עם העמוניות והמואביות, שיגרשו את הנשים הללו עם הילדים, ופקדו עליהם לגרשן יחד עם בנות שבע האומות, הלא הם הכנעני החתי וכו'²⁰.

²⁰ המהדיר ציין שכן הוא בעזרא ט, א, ובנחמיה יג, כו [ויש לתקן: נחמיה יג, כג-כה]. אמנם ציון זה מנחמיה קצת צ"ע, שהרי לא נזכר בנחמיה שם שיש לגרשן, ואולי צ"ל שהרב ישראלוביץ הבין כך מסברא, או שלמד כך מהפסוק בנחמיה יג, ל. יתכן לומר שכוונת הרב ישראלוביץ כאן היא לפסוק אחר, בנחמיה יג, ג [ראה מה שדנתי כאן בהמשך על ביאור פסוק זה]. יתכן שכוונתו היא לפסוק בנחמיה ט, ב, אולם לא נראה כך, שהרי שם לא נזכר שמדובר בעמוניות. מה שציין המהדיר לעזרא ט, א, צדק המהדיר בזה, וכן פשט הפסוק שם [לתועלת המעיינים אעיר שבפירוש דעת מקרא שם, וכן בפירוש דעת סופרים, ביארו אחרת ודייקו כן מלשון הפסוק, ולפירושם לא מדובר שם ב' עממין. אוסיף שלפי שיטת חכמים הנזכרת ביבמות כג, ע"א, איסור 'לא תחונם' שייך רק ב' עממין, ולא בשאר הגויים. מעתה, מכיון שמעזרא ט, יב, משמע שנושאי הנכריות בימי עזרא חטאו בחטא מהתורה, אם כן נראה שלשיטת חכמים בהכרח שהנכריות שנשאו ישראל היו מז' עממין, וכפשט הפסוק].

והנה לפי קבלת חז"ל (יבמות עו, ע"ב, ועוד) בפירוש הפסוק: 'עמוני - ולא עמונית, מואבי - ולא מואבית' קשה מדוע לא הבדילו עזרא ונחמיה בין עמון ומואב שנקבותיהן מותרות ובין ז' עממין שנקבותיהן אסורות? ועליהם היה לגרש רק הכנעניות ובניהן שנולדו בפגם, אבל העמוניות והמואביות שנלקחו בהיתר²¹, היה להן לגיירן את בניהן אשר ילדו מבלי לגרשם מקהל ה'?²²

תשובה:

כשאני לעצמי, שמתי למישור רכסי הקושיא הזאת. כי הנה אם נלטוש עין חודרת, אזי נחזה נכוחה, שעל כן אסרו עזרא ונחמיה החתון עם בנות עמון ומואב ושאר עמי הארצות, באשר יראו לנפשם פן נתערבו עם שבעה עממים, אשר ישראל קדושים נוהגים איסור מלהתחתן במ אף אם נתגיירו, ובפירוש אמרו חז"ל "לא תתחתן במ" בנתגיירו איירי דשייך בהו חתנות, אבל בגיותם לית להו חתנות (יבמות עו, ע"א)²³.

והנה מי לא ידע אשר מאז עלה סנחריב, בלבב את כל האומות (משנה ידיים ד, ד) ובלבל את כל העולם (ברכות כח, ע"א, וימא נד, ע"א) הנה כי כן מפורש בספר נחמיה (יג, ג) "ויהי כשמעם את התורה ויבדילו כל ערב מישראל", ורש"י ז"ל דייק שם בזה"ל: "כל ערב, כל תערובות האומות" וכו', עכ"ל²⁴. כי העמונים והמואבים התבוללו בין ז' עממים שאנו מצווים לבלתי התחתן במ אף אם נתגיירו, לכן ציוו על ישראל

---

²¹ צ"ל שאת תיבת "בהיתר" כתב הרב ישראלוביץ ע"פ דבריו בהמשך (ד"ה 'ומה שנתקשה כת"ר'), שם טען הרב ישראלוביץ שהאיסור לקחת גויה הוא רק בז' עממין, ושם להלן השיב לו הרח"ה שפרן שברמב"ם נפסק שהאיסור קיים בכל הגויים. ²² כלומר, הרב ישראלוביץ תמה מדוע הרחיקו את הנשים, כמבואר בעזרא פרק י', ולא גיירו את הנשים המואביות והעמוניות, שהן מותרות להינשא לישראל לאחר גיורן. לתועלת המעיינים אעיר שיש כאן הנחת יסוד שאיננה מוסכמת, שהרי יש שסברו שאכן גיירו את מי שרצתה להתגייר (כגון: עלי תמר, קידושין, פרק ג, הלכה יב, ד"ה וכתורה יעשה), ולעומתם יש שסברו שלא גיירו אף אחת (כגון: ציץ אליעזר, חלק ה, סי' טו, אות ב), ואכמ"ל.

²³ הרח"ה שפרן כאן משיב שעזרא לא הרשה לגייר את הנשים הנכריות שאינן מז' עמי כנען, משום שחשש שמעורבים בהם מבנות ז' עמי כנען שאסורות בנישואין אף לאחר גיורן. יש להעיר על דבריו שהאיסור לשאת גיורת מז' עממין הוא רק לפי שיטת הטור (אבה"ע סי' טז ועוד ראשונים, והביא דבריהם הרמ"א אה"ע טז), אך לעומתם הרמב"ם (איסורי ביאה יב, כב-כד) כתב שז' עממין שנתגיירו מותרים לבוא בקהל (וכן בשו"ע אה"ע טז), ובהמשך התשובה הולך הרח"ה שפרן בשיטת הרמב"ם! וצ"ע. [ואין לתרץ שלכן נקט הרח"ה שפרן בלשון "ישראל קדושים נוהגים איסור", שהרי לפי"ז לא יובן מדוע הביא אח"כ את הגמ' ביבמות עו ע"א, וגם בהמשך תשובתו ברור שסבר שיש כאן איסור תורה גמור].

²⁴ בנחמיה יג, א-ג, נאמר: "ביום ההוא נקרא בספר תורת משה באזני העם, ונמצא כתוב בו אשר לא יבא עמוני ומואבי בקהל האלוהים עד עולם. כי לא קידמו את בני ישראל בלחם ובמים, וישכור עליו את בלעם לקללו, ויהפוך אלהינו הקללה לברכה. ויהי כשמעם את התורה ויבדילו כל ערב מישראל". מדובר כאן על איסור הנישואין עם עמונים ומואבים שהתגיירו, הנזכר בלשון דומה בספר דברים (כג, ד-ז). 'ויבדילו כל ערב מישראל' כוונתו בפשטות שהרחיקו את הגרים המואבים והעמונים, וכן פירשו רלב"ג מלבי"ם ומצודת דוד. נראה שהרח"ה שפרן הבין מדברי המיוחס לרש"י שהבדילו תערובת מאומות אחרות, והסביר הרח"ה שפרן באופן מחודש וביאר שבאותה הזדמנות הרחיקו כל גר שהיה חשש [בגלל בלבול האומות שעשה סנחריב] שהוא מעמון ומואב (על הדעות השונות בהלכה האם יש חובה להרחיק מי שהוא ספק עמוני ומואבי ראה אנציקלופדיה תלמודית כרך מ' ערך מואבי עמ' לח).

שיגרשו את נשותיהם הנכריות וילדיהן מבלי הבדל, באשר סנחריב בלבל את כל האומות ונתערבו יחד עם ז' עממים והתבוללו ביניהם²⁵.

והנה עזרא ונחמיה הם היו המורים הראשונים שכתבו לדורות איך יתנהגו ישראל שהתחתנו עם שבע אומות ותערובותיהן, כי לא נמצא בתורה באיסור זה מפורש מה דינה של אשה זו אם עבר איש ישראל ונשא אשה כזו? ומה דין הילדים שנולדו לו מאשה זו? (כי אזהרת "לא יבא ממזר בקהל יי"א אינה מבררת מי הוא הנקרא ממזר) ורק עזרא ונחמיה הם עשו הלכה למעשה שציוו לגרש את הנשים הללו עם הילדים. מכאן נראה גלוי **שהיתה מתורה שבעל-פה**, כי עזרא הסופר כשם שהיה סופר בדברי תורה כך היה סופר בדברי חכמים (ירושלמי שקלים יג, ע"ב) רצונם לומר: שהיה דורש בתורה שבעל פה גם כן.

והנה עזרא החזיר את העטרה ליושנה (סוכה כ, ע"א) והיה בין המיסדים תקנות לחיזוק הדת והמוסר בישראל, וראשית מעשהו היה הרחקת הנשים הנכריות וטהרת המשפחות בישראל והחקירה והדרישה ביוחסין, כאמרם (קידושין סט, ע"ב) 'לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסולת ועלה', אשר על כן **ציוה להרחיק גם הנשים העמוניות והמואביות וילדיהן, באשר הן הנה היו בנות תערובות ז' אומות, אשר אף אם נתגיירו אסור להתחתן בהם**²⁶.

ומה שנתקשה כת"ר, על מה שכתוב בעזרא (ט, יא-יב) "אשר צוית ביד עבדיך הנביאים לאמר וגו' ועתה בנותיכם אל תתנו לבניהם ובנותיהם אל תשאו לבניכם" וגו', כל עין בעין יראה שם, כי עזרא השווה עמון ומואב לז' עממים. והנה הפסוק "בתו לא תקח לבנך" (דברים ז, ג) על שבעה גוים בלבד נאמר, אבל שאר העמים לא נכללו באיסור כולל הזה?²⁷

הנה במחילת כת"ר, לא ראה מה שכתב הרמב"ם ז"ל (הל' איסורי ביאה יב, א) וז"ל: 'ישראל שבעל עכו"ם משאר האומות דרך אישות או ישראלית שנבעלה לעכו"ם דרך אישות, הרי אלו לוקין מן התורה, שנאמר 'לא תתחתן בהם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך', אחד ז' עממין ואחד כל אומות באיסור זה. וכן מפורש ע"י עזרא "ואשר לא נתן בנותינו לעמי הארצות ואת בנותם לא נקח לבנינו", עכ"ל (ראה בהרב

²⁵ לתועלת המעיינים רק אעיר שמה שהניח הרח"ה שפרן שמואב ועמון נתבלבלו כבר אז ע"י סנחריב, אין הנחה זו פשוטה, שהרי בגמ' מגילה יב, ע"ב, משמע שמואב לא התבלבלו, וראה שם בתוס', ובר"ש ידים ד, ד, ובתוס' יבמות עו ע"ב ד"ה מגימין, ובמשמחי לב למלאך רפאל בירדוגו עזרא ט, יד (ושו"ר שציינו לדברי המפרשים בזה באנצ"ת כרך מ' ערך מואבי עמ' מו).

²⁶ דהיינו, עזרא קבע "מתורה שבעל פה" שהעובר על האיסור ונושא אשה מז' עמי כנען חייב להרחיקה, ושבניה ממזרים. בנוסף קבע עזרא "תקנה לחיזוק הדת והמוסר" להרחיק גם את העמוניות והמואביות ואת בניהן, מחשש שמא נתערבו בהן נשים מז' עמי כנען. הערת הרב חנניה שפרן שליט"א: "כוונת הרח"ה זצ"ל במה שכתב כי זה תורה שבעל פה, היא מטעם הגמרא ברכות כח, ע"א, כי מדאורייתא 'כל דפריש מרובא פריש'. ברם, באמת לא נצרך לזה, כי בלאו הכי לא היה לו לגיירם כי כולם היו מתגיירים לשם אישות, גם בלאו הכי נטען על אשה ונתגיירה לא יכנוס".

²⁷ עד כאן שאלת הרב ישראלוביץ, שמניח ש'לא תתחתן בהם' מדבר בז' עמי כנען, כפשט הפסוקים שם, וכשיטת הטור הנ"ל,

ולכן תמה מדוע משמע בעזרא ט, יא, שהאיסור קיים גם בשאר העמים.

המגייד ובכסף משנה שם). והנה כי כן פשוטו של מקרא (דברים ז, ג) מורה על המקובל בידינו דאיסור חתנות הוא מן התורה אף באותן שאינן משבעה עממין, כל שישנם בכלל המסירים, ואין חולק בזה. וכן הוא הסכמת הפוסקים דבכולהו איתנהו לאיסורא דחתנות מן התורה (ראה טור ושו"ע אבן העזר ריש סי' טז, ובנושאי כליו שם)²⁸, ופירט הכתוב בראש הפרשה את שבע אומות כי ידבר בהוה, והם היו הקרובים והנודעים ביותר, ואין ספק בזה²⁹.

ומה שהעיר כת"ר על שלמה המלך, שהתחתן גם עם הגוים "אשר אמר ה' אל בני ישראל לא תבואו בהם והם לא יבואו בכם" (מלכים א, יא, א-ב) ונחשבו שם המואביות והעמוניות אצל שאר הנשים האסורות, ולפי קבלת חז"ל היה להבחין בין נקבות עמון ומואב שהן מותרות, לנקבות שאר העמים שהן אסורות?³⁰

הנה בעיני לא יפלא כלל זה הדבר, באשר מפורש במקרא כי "נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים וגו' וילך שלמה אחרי עשתרות אלהי צידונים ואחרי מלכם שקץ עמונים וגו' אז יבנה שלמה במה לכמוש שקץ מואב" וגו' (מלכים א, פרק יא), הרי שגם נשיו העמוניות והמואביות הטו את לבבו אחרי אלילים ולא הניא את הנשים הנכריות אשר בארמונו להקים במות לאלהי הנכר ולעבוד אלילים כחפצן (עי' שבת נו, ע"ב), והנה זה דבר ידוע, שבכל מקום שיש לחוש שמא יטה את לבו לעבודה זרה, איסור החתון אפילו בעמים אחרים³¹, כי זיל בתר טעמא 'כי יסיר את בנך' וגו', לרבות כל המסירין ואפילו משאר האומות (קידושין סח, ע"ב) ודוק³².

תשובתי זאת היתה למראה עיניו של אבא מרי הגאון האמתי הרב"ז ז"ל, ובירך ברכת הנהנין, ואמר לי יישר כחך.

עד כאן לשון תשובת הרח"ה שפרן.

²⁸ מה שכתב הרח"ה שכך הסכמת כל הפוסקים, דבריו צ"ע, שהרי דעת הטור שם אינה כן, והרמ"א הביא את שיטת הטור (ויש עוד שיטות ראשונים בזה ואכמ"ל).

²⁹ דהיינו, הרח"ה שפרן השיב ש'לא תחתן במ' אוסר חתנות עם כל הגויים [אם לא נתגיירו], ולא דוקא עם ז' עממין.

³⁰ עד כאן שאלת הרב ישראלוביץ. דהיינו, לפי קבלת חז"ל ש'עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית' הותר להינשא לעמוניות ומואביות שנתגיירו, ואם כן מדוע אמרו אצל שלמה, שגייר את נשיו, שגם כלפי נשיו אלו הוא עבר על האיסור שנזכר בתורה.

³¹ דהיינו, אף לאחר גיורן.

³² בין נשות שלמה נזכרות "אדומיות", שאינן לא מז' עמי כנען, ולא מעמון ומואב, ואם כן מוכח כדברי הרח"ה שפרן שאין האיסור מצד העם שלהן. יש להעיר שכמדומה לי שדברי הרח"ה שפרן כאן מחודשים, במה שכתב שגיורת שעובדת ע"ז אף אם גיורה תקף מ"מ יש בה איסור 'לא תחתן במ' [והשווה שו"ת דברי יציב ח"ה-אה"ע, סי' סג, סק"ז]. הערת הרב חנניה שפרן שליט"א: "יש להעיר את דבריך, שלפי הרמב"ם (איסורי ביאה יג, טז) גייר שלמה את כולן אבל דן אותם הכתוב כגויות כי ליבן היה לאלילים. לכן, לא צריך לדון בלאו של 'לא תחתן' אחרי גיור, כי העיקר הוא שהם כאילו לא נתגיירו".

הערות סופיות

“ ציטטנו כאן את הפסוק בעזרא ט, יב, שם אומר עזרא שהאיסור לשאת נכריות הוא מ"מצוותיך אשר ציוית ביד עבדיך הנביאים" וכו' (ומיד "ולא תִּדְרְשׁוּ שְׁלֹמֶם וְטוֹבְתֵם עַד עוֹלָם", והרלב"ג במקום כתב "ולא תדרשו שלומם וטובתם – הוא שב אל עמון ומואב לבד, כמו שזכר בתורה"). אם נניח שהציווי אותו מזכיר עזרא כאן הוא איסור "לא תחונם" (דברים ז, ב), מעתה צ"ע מה משמעות הפסוקים כאן לפי שיטת חכמים שסברו שאיסור "לא תחונם" הוא רק בז' עממין (יבמות כג, ע"א, וכשיטה זו פסק הטור אבה"ע סי' טז, ולעיל פרק ס"ה הבאנו שרוב הפוסקים נחלקו עליו)? (היה מקום לתרץ ולומר שאז נוספה גזירה מדרבנן על ביאת גויה אפילו בדרך זנות, ולזה כוונת הפוסקים. אולם, פירוש זה דחוק מאוד, שהרי מלשון הפסוק משמע שהוא איסור מהתורה). נראה שצ"ל בהכרח שלפי שיטת חכמים נשאו ישראל בימי עזרא נשים מז' עממין [כע"ז נצטרך לבאר את הפסוק במלכים א, יא, א: "וְהִמְלִיךְ שְׁלֹמֹה אֶהָב נְשִׁים נְכָרִיּוֹת רַבּוֹת וְאֵת בַּת פְּרָעָה, מוֹאָבִיּוֹת עַמֻּנִיּוֹת אֲדַמִּיּוֹת צִדְוִיּוֹת חִתִּיּוֹת. מִן הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אָמַר יי אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא תִבְאוּ בָהֶם וְהֵם לֹא יָבֹאוּ בָכֶם, אֲכַן יִטּוּ אֶת לִבְכֶם אַחֲרַי אֲלֹהֵיהֶם", וגם בזה צ"ל לפי שיטת חכמים הנ"ל שתיבות "אשר אמר יי" מכוונות רק כלפי ה'חיתיות' שנשא שלמה, וכן ביאר במצו"ד שם, וכן ראיתי שביאר בראב"ע (דברים כג, ב). אולם, מה שהצענו לעיל שכוונת עזרא כאן היא לאיסור "לא תחונם" יש בזה קושי, שהרי עזרא אומר שציווי זה נאמר "ביד עבדיך הנביאים" (נראה לענ"ד שכוונתו למובא ביהושע כג, יב: "אם שוב תשובו ודבקתם ביתר הגוים האלה הנשארים האלה אתכם והתחתנתם בהם והם בכם, ידוע תדעו כי לא יוסיף ה' אלוהיכם להוריש את הגויים האלה מלפניכם"). לפי"ז יש כמובן להבין מדוע עזרא לא אמר "ביד משה" כשכוונתו לאיסור "לא תחונם", ובמקום זה הפנה עזרא לאיסור שנזכר בנביאים! (שמא יש לתרץ שעזרא רצה להדגיש שאיסור זה לא נאמר פעם אחת בלבד, ולכן עזרא אמר "ביד עבדיך הנביאים" וכוונתו היתה הן לדברי משרע"ה, והן לדברי יהושע). כל הנ"ל דורש עיון נוסף, ועוד חזון למועד.